ANĐELKO MIJATOVIĆ

NARODNE PJESME
IZ HERCEGOVINE
I DUVANJSKO-LIVANJSKOG KRAJA

18657

Anđelko Mijatović: NARODNE PJESME IZ HERCEGOVINE I DUVANJSKO-LIVANJSKOG KRAJA

KNJIŽNICA NAŠIH OGNJIŠTA
KNJIGA 12.

IZDAVAČ:
NAŠA OGNJIŠTA — DUVNO i
HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO
SV. ĆIRILA I METODA — ZAGREB

UREDNIK:
FERDO VLAŠIĆ

LEKTOR:
JAKOV BUBALO

DUVNO — ZAGREB, 1975

TISAK:
RIJEČKA TISKARA — RIJEKA

NARODNE PJESME IZ HERCEGOVINE I DUVANJSKO-LIVANJSKOG KRAJA

Sabrao i pripremio:
ANĐELKO MIJATOVIĆ

Duvno — Zagreb, 1975.

PREDGOVOR

U ovu zbirku uvrštene su uglavnom dosad neobjavljene narodne pjesme koje su nastale na području Hercegovine i u duvanjsko-livanjskom kraju. Koliko mi je poznato, dosad je bila objavljena, i to samo djelomično, pjesma koja je u ovoj zbirci označena br. 10. (Ona je bila objavljena u 8. knjizi »Hrvatskih narodnih pjesama«, Zagreb, 1939., pod naslovom »Gvardijan ramski pali svoju crkvu«.)

Većina tih pjesama preuzeta je iz rukopisnih zbirki. Iz zbirke »Narodne pjesme hercegovačke o hajduku Tomić Mihailu« koju je sastavio fra Grgo Martić (1822.—1905.) franjevac-ilirac i poznati pjesnik (rođen u Rastovači kod Posušja), preuzeo sam pjesme koje su ovdje označene brojevima 1, 3, 4, 5, 6, 7 i 9. Martićeva se zbirka čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu među rijetkim knjigama i rukopisima pod signaturom br. 6675. Zanimljivo je da je Martić te pjesme, kako sam kaže, bio zapamtio kao dijete od osam godina kad je »među guslarih živio«. Iz zbirke Mihovila Pavlinovića (1831.—1887.) svećenika, političara i književnika, preuzeo sam pjesme označene brojevima 8 i 10. Ta se zbirka čuva u rukopisom arhivu Odbora za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (ONŽO JAZU) pod signaturom SZ 143. Iz zbirke Ivana Zovke (1864.—1900.), učitelja iz Mostara i poznatog skupljača narodnog blaga, preuzeo sam pjesmu označenu brojem 13. I ta

se zbirka čuva u rukopisnom arhivu ONŽO JAZU pod signaturom SZ 1. Iz zbirke Stojana Rubića, učitelja iz Duvna, preuzeo sam pjesme označene brojevima 2, 15, 16, 21, 22, 23, 24, 27, 37, 39, 42, 48, 52, 53, 54, 55, 59, 60, 62, 66, 69, 73 i 74. I ona se čuva u rukopisnoj zbirci ONŽO JAZU pod signaturom SZ 60. Iz zbirke fra Vojislava Mikulića (rođ. 1998.), koja je nastala oko godine 1940., preuzeo sam pjesme označene brojevima 19, 20, 21, 33, 35, 58, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 70, 71, 72, 75 i 76. Ta se zbirka čuva u knjižnici franjevačkog samostana na Širokom Brijegu.

Dio pjesama zabilježio sam sâm ili sam ih dobio zabilježene. To su pjesme označene ovim brojevima: 11 (od Rade Pavković rođ. 1945. u Izbičnu u lištičkoj općini), 12 (od Ivuke Brkić rođ. Ančić, rođene 1913. u Tihaljini), 18 i 29 (od Ive Vukoja rođ. Mikulić, iz Ledinca, rođene 1906. u Borjani), 25 (od Joze Primorca-Jurić rođ Leko iz Tihaljine, rođene 1884.), 32 (od Stane Jurčić rođ. Grgić iz Klobuka, rođene godine 1898.) 40 i 51 [od braće Marka (rođ. 1907.) i Joze (rođ. 1919.) Primorca-Babića iz Tihaljine], 43 (od Mile Mijatović rođ. Mikulić iz Tihaljine, rođene 1912. u Borajni), 47 (od Ive Mandić iz Oklaja u lištičkoj općini, rođene 1955.), 14, 17, 19, 26, 30, 31, 32, 34, 36, 38, 40, 41, 44, 45, 46, 49, 50 i 56 (od Šime Mlinarević rođ. Leko iz Tihaljine, rođene 1872.) i 58 (od Ive Crnogorac rođ. Penava iz Posušja, rođene 1939.).

Pjesme sam razdijelio u ove skupine: a) pjesme od junaka, (to su pjesme u kojima se pjeva o događajima koji su mogući, ali povijesno nisu potvrđeni), b) pjesme od istine (u tim su pjesmama opjevani povijesni događaji), c) balade, d) romance, e) svatovske pjesme. Ispod svake pjesme naznačeno je u kojem je mjestu ili kraju zabilježena i kad je zabilježena. Gdje je god bilo moguće, objašnjena je povijesna pozadina događaja koji se u pjesmama spominju i sve drugo što omogućuje da se pjesme bolje razumiju. Na kraju knjige donesen je rječnik manje poznatih riječi.

U radu na ovoj zbirci pomogli su mi savjetima i uputama dr. Krešimir Mlač i prof. Olinko Delorko, savjetnik Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu. Njima i svima drugima koji su mi na bilo koji način pomogli u ovom radu — hvala i na ovom mjestu.

Anđelko Mijatović

Gusle moje od drveta suva,
Vas je 'Rvat kroz vikove čuva!
Di vas nema, ta je kuća gluva;
Di vas nema, muška ne imade,
Nit se tute rađaju junaci!

Iz Tihaljine

PJESME OD JUNAKA

POVIJESNI PRIKAZ O MIJATU TOMIĆU

Mijat Tomić[1] je povijesna osoba. Taj glasoviti hajdučki harambaša živio je u 17. stoljeću, kad i većina poznatih junaka hrvatskih narodnih pjesama: Ivo Senjanin,[2] Tadija Senjanin,[3] Daničići,[4]

[1] Mijat, Miat, Mihat, Miho, Mihajlo, Mijo, Mijaj, Mijovilo, Mihovil, Mihailo, Mijajilo, kako se sve naziva taj junak narodnih pjesama, su imena i hipokoristici izvedeni od biblijskog imena Mihael.

[2] Pravo prezime tog junaka narodnih pjesama je Vlatković i podrijetlom je iz Hercegovine. Živio je i djelovao kao uskočki vojvoda u Senju u drugoj polovini 16. i u početku 17. stoljeća. Prvi povijesni podatak o Ivanu Vlatkoviću je iz godine 1596., kad se posebno istaknuo u borbama uskoka za Klis, a zatim, kad je na mejdanu u Makarskoj Ahmet-agi Cukarinoviću odsjekao lijevu ruku. Daljnji petnaestak godina Vlatkovića u ispravama možemo pratiti kroz njegovo uskočko djelovanje na području od Pule, Like, Jajca, Petrinje, Klisa, Trebinja i Neretvanske doline, pa diljem Jadranskog mora do Kroje u Albaniji. Taj ratnik dosta je jada zadao Mlečanima i Turcima, a nepoćudan je bio i Austrijancima, koji su ga zbog te nepoćudnosti i osudili na smrt u Karlovcu po Ratnom sudu »za primjer drugima« godine 1612. U utoku na osudu Ratnog suda sebe naziva »siromašnim hrvatskim ratnikom«. Pogubljen je u Karlovcu oko 20. srpnja 1612.

[3] Prezime tog junaka narodnih pjesama je Petrović; u istrazi protiv Ive Senjanina svojim iskazima branio je okrivljenog.

[4] Daničići su poznata senjska uskočka obitelj koja je nakon pada Bosne pod tursku vlast doselila u Klis, a nakon pada Klisa u Senj. Svojim uskočkim djelovanjem istaknulo se nekoliko Daničića,

braća Hrnjice[5], Milić Vujadinović[6], Vuk Mandušić[7], Ilija Smiljanić[8], Alija Bojčić[9], Mustaj-beg Lički[10], Stojan Janković[11] i mnogi drugi.

Po predaji Mijat je Tomić rođen u selu Brišniku uz Duvanjsko polje, i to oko početka 17. stoljeća. Vrlo rano ostao je bez roditelja i o njemu se brinuo stric Niko. Kad je Mijat poodrastao, služio je u najmu kod bega Kopčića. Za nagradu,

a narodne pjesme su osobito zapamtile vojvodu Đuru Daničića, koga su ranjena zadavili Dubrovčani u početku srpnja 1571. (»Ni zorice ni bijela dana, bolan leži Daničiću Juro . . .«) i njegova praunuka Petra Daničića, koji je poginuo kod otoka Kefalonije godine 1700. (»Proletela dva crna gavrana, jutros rano prik' sinjega mora, vidila ih Daničića majka . . .«).

[5] Vidi opasku br. 28 na str. 25.

[6] Taj narodni junak je povijesna osoba; služio je kao plaćenik na brodu Mikule Delmarkovića iz Igrana. Godine 1642. u Popovu polju skupljao je plaćenike.

[7] Vidi opasku br. 10 na str. 77.

[8] Vidi opasku br. 3 na str. 106

[9] Alija Bojčić je jedno vrijeme bio zapovjednik tvrđe Zadvarje, i postoji predaja da je poturčenjak od Bolčića iz Gornje Žeževice blizu samog Zadvarja. Taj česti junak nar. pjesama 24. travnja 1663. u Bašku Polju uhitio je sa svojom družinom šest fratara i dvoje djece; jednog su pogubili, dok su druge prodali u Livno janjičarima u roblje. Malo više od mjesec dana, 26. svibnja 1663, ubijen je i Alija Bojčić od Makarana u spilji koja se danas naziva Alinjača, u uvali Vrulja kod Dubaca.

[10] Mustaj-beg Lički je jedan od najčešćih junaka hrvatskih narodnih pjesama; taj muslimanski ratnik je zapravo Mustafa-aga Hurakalović, lički sandžak-beg. Prvi podatak o njemu imamo iz vremena nešto prije godine 1648 otkad je sačuvano jedno njegovo pismo koje je pisao svom prijatelju poznatom uskočkom junaku Petru Smiljaniću u Ravne Kotare. Sudjelovao je u mnogim bojevima po Lici i u Dalmaciji. U sukobu s Jurjem Frankopanom Tržačkim kod Križanić-Turnja blizu Karlovca 5. rujna 1656. bio je ranjen, zarobljen, i u zarobljeništvu je ubrzo umro.

[11] Vidi opasku br. 1 na str. 77

što je na mejdanu s Crnim Arapinom[12] zamijenio bega Kopčića, dobio je livadu zvanu Jabuka, koja se nalazi na Duvanjskom polju. Po jednoj predaji Mijat se odmetnuo u hajduke kad mu je duvanjski kadija Suzica oteo tu livadu.

Mijat Tomić — Rad slikara Karla Mijića (oko 1930). Vlasništvo obitelji pok. prof. Ivana Rengjea u Zagrebu.

[12] Postoji više zabilježnih predaja da je Mijat Tomić ubio nekog Arapa koji je nad narodom vršio mnoga nasilja. Prvu takvu predaju zabilježio je fra Ivan Franjo Jukić i objavio u »Bosanskom prijatelju« godine 1843. Da je Mijat doista ubio nekog »Crnog Arapina«, kako se već pjeva u narodnoj pjesmi, vidi se iz njegova pisma upućena imotskom zapovjedniku Omeri-agi oko početka Nove godine 1640.

Predaja tvrdi da je Mijat imao dvije sestre: jedna — Jelena — bila je udana u Sinju, a druga — Manda[13] — je u narodnim pjesmama majka poznatog Mijatova sestrića Malog Marijana. U pjesmama se spominje i Mijatov bratić »Toma iz Tomića«. Dalje, predaja tvrdi, da je Mijat imao ženu Katu koja je s ostalim članovima obitelji boravila u Drašnicama u Makarskom primorju.

Iz povijesnih izvora vidljivo je da je Mijat imao dva brata: jednom je bilo ime Marko, i godine 1639. i 1640. nalazio se u Južnoj Hrvatskoj (tadanja Dalmacija), na području Mletačke republike, s devet članova svoje obitelji. Izvorima su poznata i dva bliža rođaka iz Mijatove hajdučke družine: sinovac i nećak. To bi u narodnim pjesmama bili: sinovac, »Toma iz Tomića«, i nećak, sestrić Mali Marijan.

U povijesnim izvorima Mijat Tomić se prvi put spominje 20. rujna 1637., i to u ispravi što ju je izdao gabelski kadija Jusuf Muratov u povodu premetačine franjevačkog samostana u Zaostrogu u Makarskom primorju. Uzrok toj premetačini bio je napadaj na jednu trgovačku karavanu kod Konjica, gdje su tri čovjeka ubijena, odneseno deset tisuća rijal-groša i robe isto toliko vrijedne. Sumnja da franjevci prikrivaju opljačkane stvari bila je bez temelja. Iz početka godine 1640. imamo dragocjenih podataka o Mijatu Tomiću. Naime, providur iz Zadra 11. siječnja 1640. uputio je izvještaj duždu u Veneciju iz kojeg je vidljivo da je Mijatov brat Marko bio izbjegao s turskog područja u Omiš s devet članova svoje obitelji, a odatle je oko Nove godine 1640. na vlastiti zahtjev i s odobrenjem mletačkih vlasti preselio u Zadar,

[13] Predaja tvrdi da su Mandići oko Širokog Brijega, ličtička općina, potomci Malog Marijana. U ovoj zbirci postoji i jedna pjesma u kojoj je tom narodnom junaku prezime Mandić.

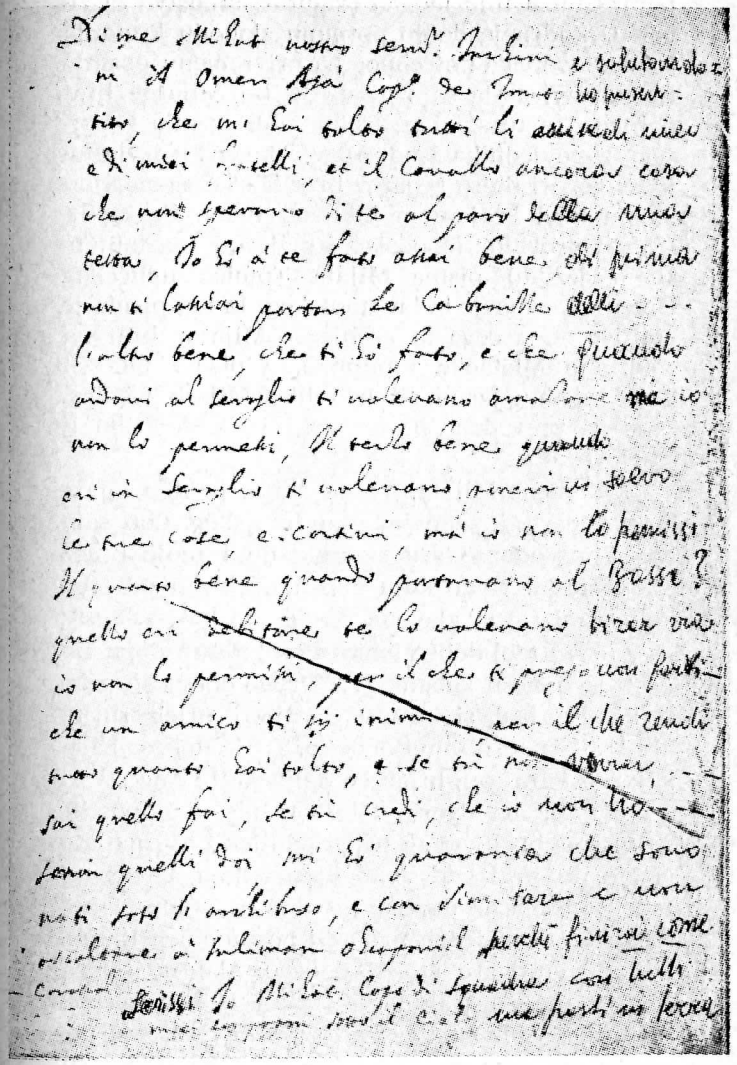

Fotokopija prijevoda Mijatova pisma koje se čuva u Veneciji: A. S. V., Prov. gen. in. Dalm. et Alb., f. 445

jer u Omišu nije mogao osigurati sredstva za život. U Zadru je dobio potpunu slobodu kretanja i nešto dvopeka potrebnog za privremenu prehranu. Iz izvještaja se vidi da je taj Mijatov brat pobjegao s turskog područja radi nasilja Omer-age, zapovjednika Imotskog. Također, u izvještaju se govori da se Mijatov brat Marko sa starijim sinom bavi krojenjem i krznarstvom. Uz taj izvještaj providur je poslao i prijevod (na talijanskom jeziku) pisma Mijata Tomića upućenog Omer-agi, zapovjedniku Imotskog. Iz tog pisma je vidljivo zbog čega je prebjegao Mijatov brat na područje Mletačke republike, a pismo također daje i jednu jasnu sliku o liku Mijata Tomića. Zato ga prevedena na hrvatski jezik donosim u cijelosti:

»Od mene Mijata, Vašeg sluge, poklon i pozdrav Omer-agi, zapovjedniku Imotskog. Čuo sam da si mi oduzeo svu stoku moju i moje braće i još konja, stvar koju nisam očekivao od tebe koji si mi ravan glavom.

Ja sam tebi dobro činio: Prvo, nisam dopustio da ti se odnesu kabanice ... Drugo dobro što sam ti učinio: kad si išao u Sarajevo, htjeli su te ubiti, ali ja to nisam dopustio. Treće dobro: kada si bio u Sarajevu, htjeli su opljačkati tvoje stvari i sve tvoje na dvoru, ali ja to nisam dopustio. Četvrto dobro: kad su htjeli odnijeti paši ono što si bio dužan, i kad su to htjeli silom, izvući od tebe, to ja nisam dopustio. I zato te molim nemoj dopustiti da ti jedan prijatelj postane neprijatelj. I stoga vrati sve što si oduzeo. Ako ne budeš htio vratiti, znaš što radiš. Ako misliš da ja nemam snage, imam četrdeset svojih ljudi koji su rođeni pod puškom i sa sabljom. I nemoj slušati Sulejmana od Županjca (Sulieman O Soupanich), jer ćeš završiti kao Crni Arapin.

Napisah ja, Mijat, glava čete, sa svim svojim drugovima pod nebom, ali koji se nalaze na zemlji!«[14]

Priloženo pismo govori nam o jačini i aktivnosti hajdučke družine kojoj je na čelu bio Mijat Tomić, o duhovnoj veličini same osobe tog hajdučkog harambaše i o njegovoj izobraženosti. Također, pismo nam potvrđuje predaju da je Mijat Tomić doista pogubio nekog nasilnika Arapina. Kako se završila Mijatova prijetnja, nije nam dosad poznato.

Daljnji povijesni podatak o Mijatu Tomiću nalazimo u pismu Omer-age, »kapitana imočeskog«.[15] Taj zapovjednik Imotskog u srpnju 1640. piše omiškom providuru kako je dobio njegovo pismo u kojem mu je javio da je uhitio Mijatova brata i »jedno čelade«. Dalje u pismu javlja da je o tome izvijestio cara (u Carigradu) i bosanskog pašu te da čeka dok se paša vrati »iz Araniheu« u Sarajevo i odmah će poslati po uhićenike. Što je bilo s uhićenicima, iz dosad poznatih izvora se ne zna.

U vezi s Mijatom Tomićem izvršena je 7. studenog 1641. još jedna premetačina zaostroškog samostana. Turcima je javljeno da se Mijat prikriva u navedenom samostanu, ali ni ta premetačina nije potvrdila sumnju.

Po povijesnim izvorima Mijat se odmetnuo u hajduke pod kraj četvrtog desetljeća 17. stoljeća (prvi podatak o njemu je iz godine 1637.) poradi nasilja zamjenika paše Bosanskog pašaluka. Ta-

[14] Ovaj prijevod pisma Mijata Tomića nalazi se u Veneciji: A. S. V., Prov. gen. in Dalm. et Alb., f. 455. Njegovo postojanje objavio je Gligor Stanojević, povijesnik iz Beograda u knjizi »Jugoslavenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI.—XVIII. vijeka«, Beograd 1970, str. 185. Fotokopiju tog pisma ja sam dobio iz Venecije zaslugom Rite Tolmeo, povjesničarke iz Rima, preveo ga na hrvatski jezik te se prvi put ovdje objavljuje.

[15] Miscelanea, Državni arhiv Zadar, 1949, str. 97.

kođer, iz isprava je vidljivo da je područje njegova hajdukovanja Hercegovina. Hajdučki pohodi Mijatove družine takvog su opsega da je bosanskom paši veliki vezir zbog njih više puta predbacio. To hajdučko djelovanje Mijata Tomića izazivalo je i diplomatske sporove, i to između Turskog carstva i Dubrovačke republike, jer je Mijat pri svojim hajdučkim pohodima prelazio preko dubrovačkog državnog područja. Dubrovčani zbog toga od Turaka strahuju i svojim diplomatskim predstavnicima u Carigradu o tom problemu daju upute kako će se opravdati pred velikim vezirom: da je »Mihat... sultanov podanik i Dubrovnik se ne može brinuti za njega«, ali ipak nadaju se da će on kao i svi oni koji s područja Mletačke republike dolaze, »da u zemlji sultanovoj čine zlo i haraju«, biti uhvaćeni i kažnjeni.

Izvori govore da su pojedina sela, da bi se zaštitila, Mijatu plaćala danak, trgovci prolazninu kroz klance, a mnogi kršćani pod njegovom zaštitom prebjegli su na područje Mletačke republike.

Iz predaje, a i iz izvora, vidljivo je da su u Mijatovoj družini pored kršćana bili i muslimani.

Mijatov grob ispod Sovićkih vrata na njivi zvanoj Pošćeci. Snimak iz 1968.

Mijat Tomić je poginuo oko 20. srpnja 1642, i to po predaji izdajom kuma Ilije Bobovca u Doljanima, selu udaljenom od Jablanice 12 km prema Čvrsnici i Vranu. Na njegov grob ukazuje se blizu Sovićkih vrata u predjelu Strmac, na njivi zvanoj Pošćeci.

Povijesni izvor tvrdi da je u Sarajevu vijest o Mijatovoj smrti izazvala veće slavlje, nego kad su Turci godine 1638., nakon dvadesetak godina opsjedanja, zauzeli Bagdad.

Uspomena na Mijata Tomića i danas je dosta živa: sačuvana je u svagdanjoj predaji ljudi njegova kraja, u mnogim zemljopisnim nazivima vezanim za njegovo ime i u više desetaka narodnih pjesama, koje po svom bogatstvu izražaja, riječi, ljepoti sloga i sadržaja spadaju među najljepše narodne pjesme od junaka.[16]

[16] Pored navedenih izvora u radu na ovom prikazu služio sam se slijedećom literaturom: Vuk Vinaver, Milić Vujadinović i Mihat Tomić, Godišnjak istorijskog društva BiH, IX., Sarajevo 1958; Gligor Stanojević, Dalmacija u doba Kandijskog rata, Vesnik Vojnog muzeja JNA, 5, sv. II., Beograd, 1958; Anđelko Mijatović, Narodne pjesme o Mijatu Tomiću, Zagreb, 1969, 1—237; Gligor Stanojević, Jugoslavenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVII. i XVIII. vijeka, Beograd 1970, str. 184—185; Karlo Jurišić, Katolička crkva na biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine, Zagreb, 1972, 263—265; Anđelko Mijatović, Uskoci i krajišnici, Zagreb, 1974.

1.

MIJAT TOMIĆ I MUJO BALEDŽIJA

Četu kupi Tomić Mihailo,
Četu kupi po Duvnu širokom[17]
Te se diže k Vranu[18] na planinu.
Kada bili na Vranu planini,
Broji četu Tomić arambaša,
Broji četu te joj progovara:
»Bora vami, braćo, druzi moji!
Mirno doma živiti ne mogosmo
Od zuluma bijesnih Turaka;
Evo nama zelene planine
Gdje ćemo se Turkom osvetiti,
Bog nas vidi i naš Vidovdane!«[19]
Malo vrijeme postajalo bjaše,
Zuči gora od junačkoga glasa
Da opada s jelovine listje.
Opet Mijo tiho besjedio:
»Bože mili, čuda golemoga,
Otkud junak puška ga smjerila,

[17] Duvanjsko polje (ili Duvno) obuhvaća površinu od 150 km².

[18] Planina Vran izdiže se svojom visinom od 2074 m iznad naselja oko Duvanjskog polja, dosta je šumovita i u njoj se nalazi oko 40 spilja, koje su hajducima mogle poslužiti kao pogodna skloništa.

[19] Pod Vidovdanom se podrazumijeva dan osvete za sav učinjeni zulum, nasilje.

Nije l' ovda Mujo Baledžija[20]
Nagazio po nesreći svojoj,
Da izgubi danas mrtav glavu
Kojino je mnoge pogubio.«
Brže Mijo društvo naperio
Postavio tri busije silne
A u svakoj po deset junaka.
Ugleda se junak na đogatu
Kroz goricu ko na b'jeloj vili
A za njime trides' kiridžija.
Kad na prvu Mujo nagazio,
Na njega se vatra oborila,
Ali njemu ni pera slomila,
Jere Mujo haje i ne haje,
Neg pop'jeva da se gora trese.
Na drugu je Mujo nagazio
Gdje junaci vatru oboriše;
Ali njemu ni pera odbiše,
Jere Mujo haje i ne haje,
Neg pop'jeva da se gora trese.
Kad to vidi Tomić Mijovile,
Ciknu gorko kano guja ljuta,
Pa pogleda od druga do druga:
»Vajme braćo i družino mila!
Muju zrno ubiti ne može!«
Al' besjedi sestrić Marijane:
»Bre ne luduj, Tomić arambaša,
Nije Mujo kopile u majke
Da ga biti olovo ne može,
Naperimo sv'jetle džeferdare
Da se Ture ne propusti živo.«
Tek što Mar'jan r'ječi ispustio,
Kad eto ti na đogatu Muje.
Jal kakav je da ga jad ubio,
Živa vatra iz čela mu s'jeva,
Ruše mu se brci po njedarci,
Sivo perje za turbanom vije,
Pod njim đogo vrišći, propinje se,

[20] Naziv za čovjeka trgovca koji pregoni tovare, »bale« robe i slično.

Preko sebe b'jelu pjenu baca,
Iz kopita iskre gromne sipa.
Kad ga Mujo zdravo ukobio,
Džeferdaru živi oganj daje;
Puče puška, đogo ljuto vrisnu,
A junak se u travicu svali,
L'jepo ga je Mijo pogodio,
Pogodio u čelo junačko;
Puče čelo pusto na četvero,
Osta Mujo u travi zelenoj,
Družba hvata silne bedevije,
Tere vadi čohu i kadifu,
I još k tomu blago nebrojeno.
Čohu mjere od jele do jele,
A dukate kapom Mijatovom.
Tu se braća tri dni radovala,
Krvopiju Muju jer sboriše.

Od Posušja (sredina XIX. st.)

Ostaci kuće Mijata Tomića u Drašnicama blizu Makarske u kojoj je, po predaji, stanovala Mijatova žena Kata s djecom. Snimak iz 1969.

2.

MIJAT TOMIĆ I PAŠA OD BUDIMA

Uranio Tomić Mijovile
Prije zore i bijela dana,
Oko njega trideset drugova,
Pa družini Mijo govorio:
»Družinice, mila braćo moja,
Evo meni listak knjige dođe
Od onoga paše budimskoga,[21]
Zove paša u polje livanjsko,
On je doli na polju zelenu,
Svileni je šator razapeo,
Te on naske na viru pozivlje;
Već družino, draga braćo moja,
Kada sutra bili dan osvane,
Dan osvane i ograne sunce,
Svitlo svoje vidite oružje,
I puškama privijte kremenje,
Otić ćemo pašu pozdraviti.«
Kad u jutra jutro osvanulo,
Opremi se Mijo i družina,
Te eto ji niz Prolog[22] planinu,
Usput ji je Mijo svitovao:
»Kad budete pašinu čadoru,
Ja ću ući paši pod čadora,
Vi stanite okolo čadora,
Na tanku se oslonite diljku,
A do pola nože potegnite,

[21] Budim je zapadni i stari dio današnje Budimpešte, glavnog grada Mađarske. Turci su ga osvojili godine 1541. i postao je središte Budimskog pašaluka. Mnogi bojevi vodili su se za Budim, a i budimski paše sa svojim vojskama dolazili su u hrvatske krajeve; sve to ostavilo je traga u narodnim pjesmama.

[22] Prolog planina nalazi se sjeverozapadno od puta Livno—Sinj; najveći vrh je 942 m.

Te gledajte jedan na trojicu.«
U toj priči prispiše čadoru,
Kad bijahu svilenu čadoru,
Mijo paši skoči pod čadora,
A družina okolo čadora,
Na duge se osloniše diljke,
A do pola nože povadiše,
A sve gleda jedan na trojicu.
Mijo paši Bož'ju pomoć viče,
Paša mu je privatio zdravljem:
»Da si zdravo gorska haramijo!
Tu sidili i iglendisali,
A veli mu paša od Budima:
»Ja Boga ti Tomiću Mijate,
Zašto tvoje ne posida društvo,
Društvo je se tvoje umorilo.«
Istače se Mali Marijane,
Te govori paši od Budima:
»Ja Boga mi paša od Budima,
Neko Miju sva dvori družina
U planini pod jelom zelenom,

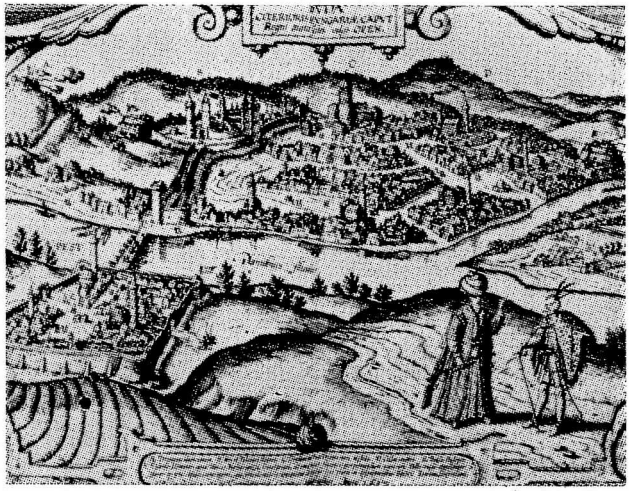

Budim i Pešta. Crtež iz 1917.

Kada Mijo ladno pije vino.«
U tom crnu kavu iznesoše,
Te je daju Tomiću Mijatu.
Mijat rukom 'vati se šarpelja
I izvadi plosku javorovu,
U kojoj je pripeka rakija,
Te nazdravi paši od Budima,
Ali mu veli paša od Budima:
»Ja ne pijem pripeku rakiju,
Već ja pijem kavu iz findžana.«
Na njeg Mijo oči iskolači.
Primiče se paši budimskome;
A kad vidi paša od Budima,
On se maša rukom pod srdžadu,
Te izvadi žeženi' dukata,
Pa govori Tomiću Mijatu:
»Na to tebi Tomiću Mijate,
Te promini družini opanke
I napij se rumenike vina,
Da sam znao ne bi te ni zvao.«
Mijo ode pustoj Kamešnici,[23]
Osta paša pod bilim čadorom.
Davno bilo na ljutoj krajini,
Davno bilo sad se spominjalo,
A mi bili zdravi i veseli!

Iz Duvna (kraj XIX. st.)

[23] Kamešnica planina nalazi se jugoistočno od puta Livno—Sinj; najveći vrh je 1849 m.

3.

MIJAT TOMIĆ U LIPET-PLANINI

Knjigu piše Deli-Markoviću,[25]
Knjigu piše od Mostara ravna,
Ter je šalje pobratimu svome
Po imenu Tomić Mihailu,
U knjizi ga l'jepo pozdravljaše
I ovako njemu govoraše:
»Pobratime Tomić Miovile,
Ne znaš, jadan, niti mogu kazat,
Kakva žalost ovdje j' učinjena:
Pogibe mi jedan junak silni
Od Turčina Hrnjice Mujage,[26]

[24] Lipeta je planina južno od Konjica, i u tursko doba preko nje je išao put Sarajevo—Mostar. Radi čestih hajdučkih napadaja na tom mjestu na trgovačke karavane Turci su taj dio puta u 17. stoljeću nadzirali i čuvali.

[25] Mikula (Nikola) Deli-Marković je povijesna osoba i bio je zapovjednik jednog ratnog broda u Makarskom primorju. Na njegovom brodu služio je godine 1642. poznati junak iz narodne pjesme »Starac Vujadin«, Milić Vujadinović. Po Kačiću (Razgovor ugodni naroda slovinskoga, Zagreb, 1964. str. 612), Deli-Marković je bio rodom iz Hercegovine. Postoji mogućnost da je Deli-Marković doista bio hajduk u Hercegovini, kao što se i govori u ovoj pjesmi; prije nego što se nastanio u Igranima u Makarskom primorju.

[26] Mujo Hrnjica je jedan od onih muslimanskih ratnika koji se najčešće spominju u narodnim pjesmama. Živio je u Kladuši na Krajini (turskoj), gdje je bio turski harambaša. Mujo Hrnjica u povijesnim izvorima spominje se prvi put godine 1621, zatim godine 1637, kad mu je u pobuni Krajišnika protiv bosanskog paše Silhadar Mehmed Vuče pod Banjom Lukom poginuo brat Halil. Mujo Hrnjica se spominje još godine 1641. u izvješću Vuka Frankopana, kad je u Kladuši služio kao harambaša. Po predaji, Hrnjica je bio poglavar svih turskih četa na Krajini; ratovao je po Ravnim Kotarima, do Senja i po Lici. Poginuo je, po predaji, u Petrovoj gori od pobratima Mehe Katarice.

Koji jučer ods'ječe mu glavu,
A njegovu odsjeć ne mogosmo,
Jer g' odnese brza paripina,
Zato tebe molim i zaklinjem
Da mi dođeš štono prije možeš,
Baš na pomoć u Lipet planinu;
Ev' ovda će Hrnjica Mujaga
Prolaziti u prvu nedjelju
I provesti roblje nebrojeno.«
Kad Mijatu listak dohodio,

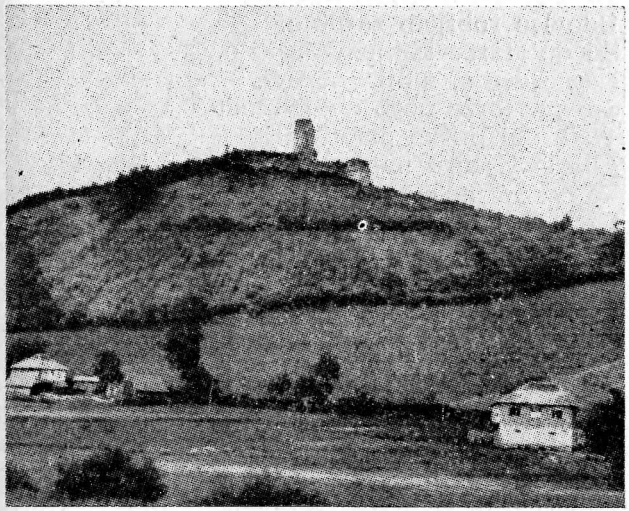

Ostaci tvrđave u Kladuši. Snimak iz 1973.

Knjigu štije a na nju se smije;
A govori njegova družina:
»Otkud knjiga Tomić arambaša,
Otkud knjiga, od kojeg li grada,
Nosil' nama ugodne glasove?«

U Kladuši se i danas pokazuje na mjesto gdje je bila kula Muje Hrnjice, na grobove majke i braće Hrnjica i druge toponime vezane za uspomenu na tog slavnog ratnika.

»Ova knjiga, moja braćo draga,
Od junaka Deli-Markovića,
U kojoj nas sve pozdravalja l'jepo
I poziva na pomoć vitešku.
Ondje je se junak izlegao
Po imenu Hrnjica Mujaga,
Ki kršćanstvu mnogo nahudio
Robeć, paleć sela i varoše,
Od Žabljaka[27] do Mostara grada;
Što god bjaše mladi djevojaka,
To Turčine oskvrnuo pusto,
Udovice robljem zarobio,
S'jede starce konjem pogazio.
Neg ajdemo, moji vitezovi,
Što nas brže noge nosit mogu.«
Tude oni puške pripraziše
I iznova jedro napuniše
Te odoše na Lipet planinu;
Kada bili na planini gustoj,
L'jepo ih ja hajduk dočekao
Dočekao Deli-Markoviću,
S rujnim vincem, ognjenom rakijom.
Malo vr'jeme postanulo biše,
Huka, buka niz Lipet planinu,
Da sve lišće s bukava opada
Od jarosti silnoga Mujage,
To slušaše do dva arambaše,
To slušaše tere besjedaše:
»Bože mili, da harli Turčina,
Kako viče, kak l' povikuje,
Misli jadan da g' niko ne čuti
I da ć' uv'jek s mirom prohoditi
I kršćansko roblje provoditi
Bez udesa vuka i hajduka.«
Dok junaci tako besjeđaše,
Ugledaše s' kroz goru zelenu
Silne mazge, jake bedevije,
A na njima svila i kadifa,
I još tomu blago nebrojano,

[27] Žabljak je mjesto u Crnoj Gori.

A za njima tri sindžira roblja,
Koje Mujo zarobio bješe
U Trebinju i okolo njega.
Jedno roblje l'jepih djevojaka,
Drugo roblje mladije momaka,
Treće roblje jedrih udovica,
A za njima Hrnjica Mujaga
Glasno pjeva da se gora trese,
Na glavi mu čelinka se vije,
A mrki ga prikrilili vuci,
Ko da janje u zubima nosi,
A pod njime silni đogat skače,
I kamenje nogam prebacuje.
Kad ga Mijo na đogi spazio,
On govori svojem pobratimu:
»Da na njega oganj oborimo,
Pa što nama Bog i srića dade!«
Te prihvati šaru posrijedi,
Jezus reče, na koljna kleče,
Tere pušci živu vatru daje,
Dobro ga je junak pogodio,
Baš među puca, gdje mu srce kuca;

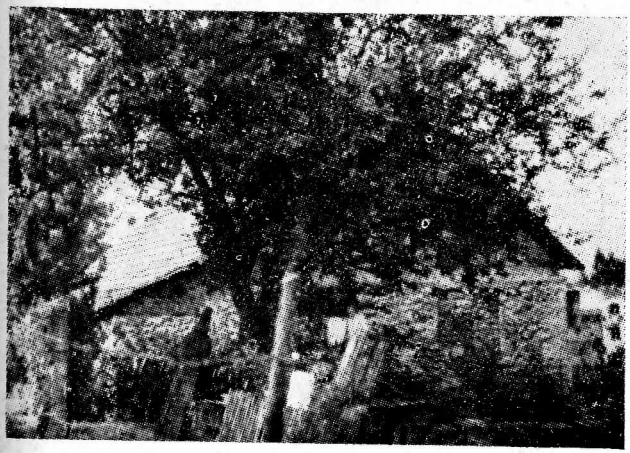

Na mjestu ove kuće u Kladuši nalazila se, po predaji, kula braće Hrnjica.

Pade Mujo u travu na glavu,
»Jallah!« reče, a dušu ispusti.
Momci pak se drugi zam'ješaše
Među silnu hordu od Turaka,
I krvavi pod mač okrenuše;
Tko uteče vesela mu majka,
Tko ostade nek kuka do v'jeka.
Tužno roblje od zla izbaviše,
Bedevije jake pohvataše,
I među se blago razd'jeliše;
Čohu mjere od jele do jele,
A dukate kalpakom Tomića;
Markoviću vrlo mučno bilo,

Grobovi (nišani) braće Hrnjica u Kladuši. Snimak iz 1969.

Što je Tomić sebi zadržao
Do dv'je puške Hrnjice Mujage,
Jer ji takvi' nigdje ne bijaše,
Ni u cara od Stambola[28] grada.

[28] Stambul (tur. Istanbul) je Carigrad, danas najveći turski grad, a od godine 1463. pa do godine 1923. bio je glavni grad Turskog carstva.

Zato se je s Mijom posvadio,
A svađanje uv'jek bitku rađa;
Tude Mijo malo sagr'ješio,
Jer orani pobratima svoga,
Al za gr'jehom sveto pokajanje;
On pogleda Deli-Markovića,
Pogleda ga grozne suze lije,
Te g' uzima za desnicu ruku,
Cjelujuć ga oproštenje pita:
»Oprosti mi moje d'jete drago
I na zemlji i na nebesima,
Pred ljudima i preda božanstvom,
Ja se kajem i gr'jehe poznajem,
Ali svašta prijateljstvo mrzi,
Kao braća jesmo se sastali,
Kao braća da s' i rastanemo.
Otuda se Tomić podigao,
Sa družinom k Vranu na planinu,
Osta junak Deli-Markoviću
U sred guste Lipeta planine!

Od Posušja (sredina XIX. st.)

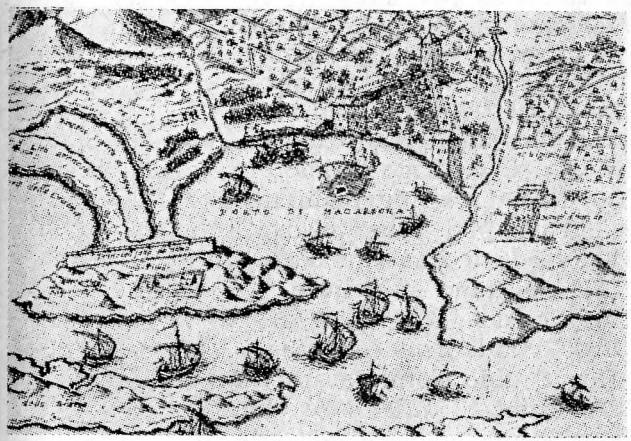

Makarska, bakrorez 17, 1571. Arhiv Hrvatske u Zagrebu.

4.

MIJAT TOMIĆ I VEZIR OD BOSNE (I)

Pije vino Tomić Mihailo
Na vrh Vrana zelene planine,
Tu pijaše tere besjediše:
»Braćo mila i družino moja,
Kuda ćemo i kamo li sada
Našu silnu četu okrenuti,
Da se Turkom živo osvetimo?«
Malo vr'jeme postajalo bjaše,
Cvrči nešto u gori zelenoj,
Cvrči gorko kano ljuta guja.
To slušaše trideset hajduka,
To slušaše a i čudiše se,
Dokle Mijat r'ječi progovori:
»Bože mili, na svem tebi hvala,
Kakvo čudo prije nečuveno:
Šta li cvrči tanko i žalosno,
Il je vila druge izgubila,
Ili soko sokoliće traži,
Ili junak u gori zabas'o?
Marijane moje d'jete vjerno,
Skoči mi se na noge lagane,
Te otiđi niz strmu planinu,
I pomozi živini plačućoj!«
Kad Marijan r'ječi razumjeo,
Skočio se na noge lagane,
Te otiđe niz strmu planinu
Kada bio pod kuke[29] visoke,
On ugleda u travi junaka,
Koji ciči kano guja ljuta,
Umirući od gladi i žeđe,
Ovak' kunuć Tomića Mijata:
»Bog t' ubio Tomić arambaša,
Kud ajdučiš, kuda li se skitaš,
Da ti nema ni glasa ni traga,

[29] Kuk je izraz za visoke litice.

Evo ima nedjeljicu dana
Kako tebe po planini tražim
Glad trpeći i nevoljnu žeđu.«
Kad ga vidje Mali Marijane,
Viknu živo iza svega glasa:
»Oj junače, neznana delijo,
Ili druže Tomić arambaše!«
»Hodi brate za života moga;
Al tako ti i Boga živoga
Jesi l' čuo gdjegod za Tomića,
Arambašu da ga bog ubio,
Kaži meni ako Boga znadeš,
Dok ti nisam junak izdahnuo,
Vod' me k njemu ili me zakolji,
Il posluži komadićem hljeba!
Kad Marijan r'ječi razumio,
Uzeo ga za bijelu ruku
Te ga vodi pod jelu zelenu,
Gdje sjedaše Tomić arambaša,
Pa ga l'jepo kruhom nahranio
I rujnim ga vinom napojio.
Kad se junak živo okrjepio,
On se maša rukom u džepove
Te izvadi listak knjige b'jele,
Pa je daje Mijatu u ruke;
Knjigu štije Tomić Mijovile,
Knjigu štije, a na nju se smije;
Pak se maša rukom u džepove
I izvadi trideset dukata
Te ih daje knjigonoši vjernom:
»Ajde d'jete, otkud si došao
I pozdravi svoga gospodara,
Eto mene u prvu nedjelju
Sa trideset mojih dobrih druga,
Eto mene na polje L'jevanjsko.«[30]
Pa govori svojoj družinici:
»Evo listak, braćo moja draga,
Od vezira iz Bosne ponosne,
U kojem nas lijepo pozdravlja,

[30] Livanjsko polje je površine oko 400 km².

Ko junakom tere nam se klanja,
Da dojdemo u prvu nedjelju
Niz planine na polje L'jevanjsko.«
To družini vrlo drago bilo;
Kad nedjelja prva osvanula,
Podiže se Tomić Mihaile,
Sa trideset svojih dobrih druga
Prije zore i bijela dana,
Niz planine na polje L'jevanjsko,
Pjevajući i puškarajući,
Pravo zdravo pod čador k veziru.
Kad junaci vojsku ugledali
Pod čadorom nasred polja ravna
Sa vezirom do petnaj'st hiljada,
Čudiše se a i poplašiše.
Kad to vidje Mijo četobaša,
Svoj družini tiho besjedio:
»Zdravo braćo i družino mila,
Što ste meni gnjeli neveseli,
Što li tako brke objesili?
Il vas plaši mnoštvo poturica,

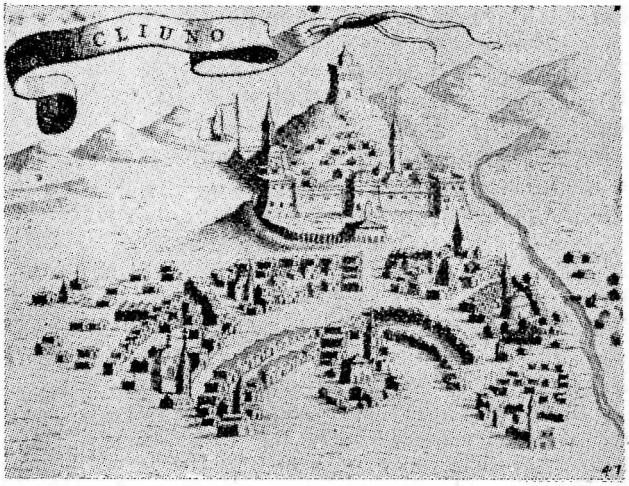

Livno u 17. stoljeću. Rad: Coronelli P. Maestro.

Il visoki čadori vezira,
Ili vriska misirskih hatova?
Nisam li vam odmah kazivao
Kad vas skupljah po Duvnu[31] ravnome,
Tko se takve pomisli strašiti,
Nek pr'jepaše žensku pregljačinu
I ostane s ostarjelom bakom
Purit gnjate do v'jeka u kutu.
Nego braćo i družino vjerna,
Hercegovka ak' vas je rodila
I junačkim ml'jekom zadojila,
Drške sv'jetle šare na kremenu,
Ne bojte se množine Turaka,
Udrit ćemo jedan na hiljadu,
Ako vezir nam o glavi radi;
Složna braća mnogo učiniše
I nevolja silu predobija,
Bolje nam je muški poginuti,
Nego ženski sjedit na dušeku.«
Kad s' čadoru oni približili,
Pred njiha je vezir isšetao
Sa svojijem hodžam i hadžiham.
Tomić njemu Božju pomoć viče,
L'jepo njemu vezir prihvatio:
»Da si zdravo iz gore delijo,
Da si zdravo odavna čekani,
I u Bosni i o Hercegovini;
Ako te je porodila majka,
Onog kog mi ljudi kazivaše,
Sada sv'jetu pokaži junaštvo,
Te otiđi štono prije možeš
Tamo dolje preko pašaluka
Do krajine Kozari planini,
Gdjeno se je junak pokazao

[31] Duvno (ilirski Delminium, središte ilirskog plemena Delmata) je naziv za čitavo Duvanjsko polje i naselja oko njega. Također taj naziv ima i gradić koji i danas okolišno stanovništvo naziva Zupanjac, jer je bio sjedište starohrvatske županije, a danas je gospodarsko i kulturno središte Duvanjskog kraja.

Od Afrike crni Arapine,
Pa široke drume zagradio,
Da ne može tuda niko proći,
Nitko proći, niti pronijet glave;
Idi Mijo mili pobratime,
Id' tako ti dina i hamana,
Te obori tu pogrdu sv'jeta
Ko j' tolike majke ucvilio,
Mlade neve u crno zavio;
Ako li ga ti uhvatiš živa,
Il' doneseš odsječenu glavu
Vezir će te l'jepo obdariti
S pašalukom od Hercegovine.«
Kad junaci r'ječi razumješe,
Digoše se uz poljane ravne,
Pjevajući i popjevajući;
Al da vidiš Malog Marijana,
Komu šejtan mirovat ne dade,
Nego đipa ko hrt preko polja,
Gdjegod koju jelu, trn viđaše,
Preko polja ko srna skakaše;
Gledao ga vezir iz čadora,
Gledao ga tere besjedio:
»Bože mili, čuda golemoga,
Da bjesnijeh Tomića junakâ,
Nit se boje Turak nit kurjaka;
Ah tako mi dina i hamana
I velikog posta ramazana,
Što j' god vojske u Bosni ponosnoj,
I u Bosni i Hercegovini,
Ne bi ih sila nadjačati mogla!«
Otuda se junaci digoše
Pravo zdravo Kozari[32] visokoj.
Kad su bili u goru zelenu,
Arapinu busiju staviše;
Malo vr'jeme postajalo bješe,
Stade huka drvlja i kamenja,
Da sve lišće s jelica opada,

[32] Kozara je planina u sjeverozapadnom dijelu Bosne, najviši vrh je 978 m.

Sitni pjesak u nebesa skače
Od bjesnoće silnog Arapina;
Ja da vidiš, mili pobratime,
Kakav ti je da ga jad ubije;
I njegova silna bedevija
Prek junaka pjenu prebacuje,
Iz nosa joj modar plamen s'jeva,
Iz kopita žive iskre skaču,
Arapine strašno povikuje,
Da se zvjerad po šišljami kriju.
A ptičice lete pod oblake;
Na kog oko svoje obraćaše,
Taj pol mrtav na zemlju padaše.
Kada vidje Tomić Mihovile,
Kada vidje to strašilo sv'jeta,
Jake mu se ruke uzdrhćaše
I junačko tijelo potrese,
Šara s'vjetla na zemljicu pade;
Kad to spazi Mali Marijane,
On ujaku busiju zastupi,
Šari pušci živu vatru daje:
Kako ga je lako pogodio,
Na tri mu je čelo razlomio;

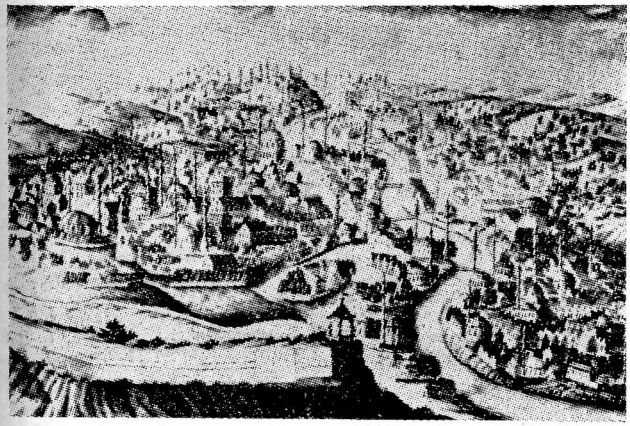

Sarajevo, crtež iz 1697. godine, detalj.

Al da vidiš crna Arapina,
On prihvati sablju od bedrice,
Pak udari na busiju silnu;
Vješto ga je Mare dočekao
S crnosapcem pr'jek širokih prsa;
Kako ga je lako udario,
S crnom ga je zemljom sastavio,
Te mu s'ječe pri ramenu glavu,
Pa je nosi na poklon ujaku.
Ujak njemu poljubac u čelo
I zahvalnost dok je živ nahodi.
Ostali se junaci digoše,
Pjevajući i puškarajući
Preko polja i visoki' gora
Pravo zdravo na polje L'jevanjsko,
Pod čadore silnoga vezira.
Kad su bili ka čadoru bliže,
Vezir k njima daleko išetao,
Te govori Tomić Mihailu:
»Istina je, silni arambaša,
Istina je što mi ljudi kažu

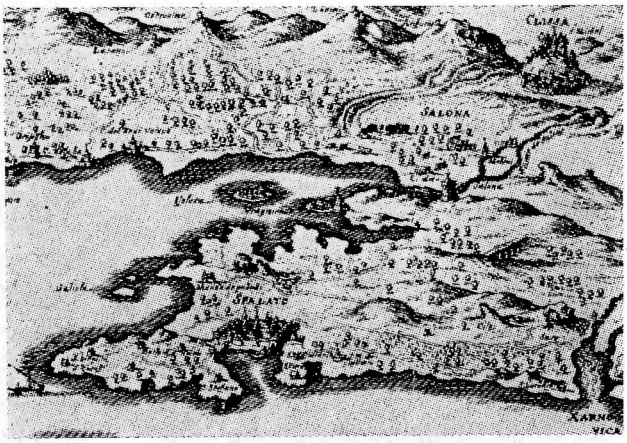

Split sa Solinom i Klisom, bakrorez iz 1650. Arhiv Hrvatske u Zagrebu.

Da te nema takvoga junaka
Ni u Bosni ni Hercegovini.«
A Mijat mu glasno progovara:
»Eto tebi čestiti vezire,
Eto glave crnog Arapina!«
A vezir se maša u džepove,
Tere vadi hiljadu dukata,
Pa ih daje Tomić Mijovilu:
»Uzmi Mijo da mnogo živio,
Što je rano to ti je soparno,
Što kasnije to će bit masnije!«
Ne će Mijo da uzima blaga,
Neg' veziru tiho besjedio:
»Hvala tebi, čestiti vezire,
Na tvojima dukatim i daru,
Ima Tomić toga izobilno,
Kao blata zlata i dukata!«
Pa s udari petom pod koljena
I otiđe otkud je došao,
Sa trideset svojih sokolova,
Pjevajući i vince pijući!

Od Posušja (sredina XIX. st.)

5.

MIJAT TOMIĆ I VEZIR OD BOSNE (II)

Kad Jurjev dan[33] osvanuo bješe,
Svim kršćanom, braćo, na spasenje,
A junakom slavnim na veselje,
Šeće Mijat na Vranu planini
Sa trideset svojih sokolova,
Šetao je te je besjedio:
»Oj družino, moji sokolovi,
Evo nama Jurjev danak dođe
I donese ugodne darove,
Svim kršćanom, braćo, na spasenje
I junakom silnim na veselje,
Daj da i mi njega proslavimo,
Vjekovječni spomen ostavimo,
Jer je njega porodila majka,
Ciglog jednog u sv'jetu junaka.
Kuda ćemo mila družbo moja,
Kuda ćemo na koju li stranu,
Da junaštvom Jurja proslavimo,
Krvopijom našim osvetimo!«
Dokle Mijo tako govorio,
Al eto ti kroz goru zelenu,
Pjeva junak kroz goru zelenu
Kano bijela Zagorkinja[34] vila,
Glasno pjeva i tamburu kuca,
To slušaše trideset junaka,
To slušaše tere besjediše,
Bože mili čuda golemoga,
Tko to može u dubravi biti?
Il' je vila posestrima mila,
Il' djevojka mlada Hercegovka,

[33] Sv. Juraj se slavi 23. travnja, dan kad su se na odredištu okupljali hajduci poslije zimovanja.
[34] Imena vila su obično zemljopisnog podrijetla i značenja, kao primjerice Zagorkinja, Planinkinja, Primorkinja, Prigorkinja i slično.

Il' pobratim od Lijevna grada,[35]
Ili hajduk zabasa u gori,
Tražeć društvo noćom izgubljeno?
Al' besjedi Tomić četobaša:
»Nit' je vila posestrima mila,
Nit' djevojče mlada Hercegovka,
Niti hajduk zabasa u gori
Tražeć društvo noćom izgubljeno,
Neg' pobratim od Lijevna grada
Ki vesele nama nosi glase.«
U to doba tursko momče mlado
S tamburicom ispade na stazu,
Te se klanja do zemljice crne
I visoku Božju pomoć viče,
L'jepo njemu Mijo prihvatio:
»Da si zdravo mili pobratime,
Momče mlado od Lijevna grada,

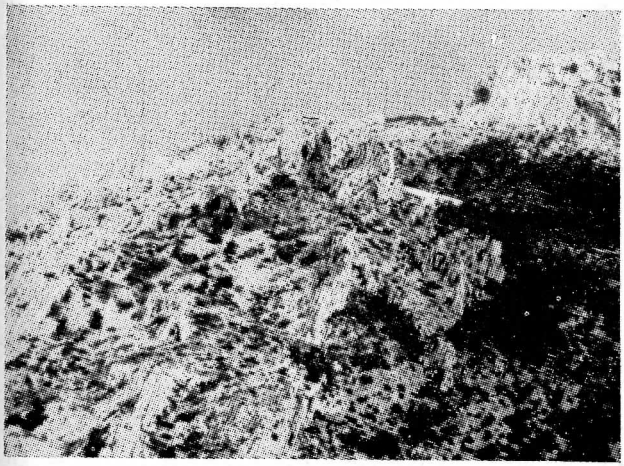

Dio Vrulje s pećinom Alinjača u kojoj je poginuo Alija Bojčić, zapovjednik Zadvarja. Snimak iz 1972.

[35] Livno je gospodarsko i kulturno središte livanjskog kraja; u tursko doba taj grad je imao osobito vojničko značenje kao polazna točka turskih vojničkih pohoda u primorske krajeve.

Koja dobra ili ti nevoljna?«
Al besjedi tursko momče mlado:
»Ev' ovo je moj pobro Tomiću:
Sišo vezir na polje L'jevanjsko,
Sa svojije pet hiljada vojske,
Pa pustio po gradu telala,
Evo ima tri bijela dana,
Ne bi li se junak nahodio,
Koj' će otić k Vranu na planinu,
Te pozdravit Tomić arambašu,
Da on sađe na polje široko
Ne može se tude nitko naći,
Nego pobro koji sam ti došo.
On je mene l'jepo darovao
Sa stotinom žutije dukata,
Sada čini što znaš pobratime!«
Na to se je Mijo nasmijao,
Pa govori pobratimu svomu:
»Idi momče otkud si došao
I pozdravi od Bosne vezira,
Eto mene na polje L'jevanjsko,
Pravo, zdravo k njemu pod čadore!«
Dok bijeli sutra dan osvanu,
Ode junak dolje niz planinu,
Pjevajući tamburu bijući.
Kad bijelo jutro osvanulo
I po s'vjetu sunašce granulo,
Skoči Mijo na noge lagane,
Te družini v'ješto besjediše:
»Na noge se draga braćo moja,
Danas ćemo mejdan dijeliti,
Usvjetlajmo šare dugovite
I opanke čvrsto pritegnite,
Pa da s' ide kud smo obećali!«
Kad s' junaci l'jepo naperiše,
Otiskoše strmo niz planinu,
Pjevajući i popjevajući.
Kada bili na polje L'jevanjsko,
Gledao ih vezir iz čadora,
Gledao je tere besjedio:

»Bora vami, hodže i hadžije,
Plemeniti bezi i spahije,
Vidite li Tomića hajduka,
Kako igra kako li popjeva,
Nit se boji cara nit vezira,
Niti naših silenih hatlija;
Ko li će li njega dočekati
Ko l' izvršit što smo naumili?«
Al da vidiš Tomić Mihaila,
On udara kroz silenu vojsku
Sa trideset svojih dobrih druga,
Bez testira cara i vezira,
Ter ulazi u čador k veziru,
Božju mu je pomoć nazivao,
L'jepo mu je vezir prihvatio:
»Da si zdravo Tomiću delijo!
Sjedi malo da prodivanimo
I defterli kavu popijemo!«
To Tomiću i pomučno bilo,
Jer u Turcih vjere ne imade,
Pa govori junački veziru:
»Aj ne luduj, ponosni vezire,
Aj ne luduj mene zabavljajuć
I šećerli kavu pružajući!
Je si l' kada čuo il' vidio
Da je šetku kurjak privario,
Pa čekali tu vr'jeme na najm?
Neg' mi kazuj što si naumio,
Il probratit s' ili mejdan d'jelit,
Il lukavstvom o glavi mi radiš?
Znaj, tako mi Boga jedinoga,
I Juraja svetca velikoga,
Da ć' se Mijo svakom osvetiti
I njeg've se krvce napojiti,
Koji dirne u mene na pravdi,
Il u mene il u druga moga!«
Kada vezir r'ječi razumjeo,
Kano st'jena sjedi na dušeku,
Nit' se tiče, niti kuda miče.
Oko njega age i spahije,

Plemeniti bezi i hadžije,
Te Mijata gledahu nevoljni
Ko d' ih bješe groznica spopala,
I njegovih trides't vitezova,
Koji bjahu njega opkolili
I na sv'jetle s' šare naslonili.
Kada vidje sileni vezire
Da se Mijo šalit ne um'jede,
Nit' se boji cara nit' vezira,
Nego čini što junaštvo piše,
Želeći se njega kurtalisat,
Progovara što mu se i ne će:
»Siv sokole Tomić Mihaile,
Istina je što mi govoriše,
Da takoga na krajini nije
Još junaka porodila majka
Kom' ni vezir stat na kraj ne znade,
Nit njegovi sileni vojnici;
Uzmi Mijo hiljadu rušpija,
Pa se vrati otkud si došao,
Čini što si i dosad' činio.«
Poklon čini Tomić Mijovile
Zahvaljujuć na blagu i zlatu,
Te veziru hrabro progovara:
»S Bogom sv'jetli od Bosne vezire,
Ja odlazim k Vranu na planinu,
Gdje ću činit što mi bude drago,
Cvilit onog, ko j' me je cvilio,
I bit onog ko je mene bio.«
Odatle se junaci digoše
Kroz silenu vezirovu vojsku
Koja pute njima načinila,
Pravo zdravo k Vranu na planinu,
Pjevajući i puškarajući.

Od Posušja (sredina XIX. st.)

6.

MIJAT TOMIĆ OSLOBAĐA MALOG MARIJANA IZ ZATVORA U LIVNU

Pije vino Tomić Mijovile,
Pije vino u Vranu planini,
Na kamenu pod jelom zelenom
Sa trideset svojih dobrih druga.
Kad se Mijo vina ponapio,
Svoj družini tiho besjedio:
»Zdravo braćo i družino mila,
Ni u moje ni u vaše zdravlje
Neg' u onog podobra junaka
Koj' će otić Livnu na krajinu
Pak donijeti praha i olova,
Svim junakom po dobre opanke.«
Sva družina mukom zamuknula
U zemljicu crnu gledajući,
Al ne gleda Mali Marijane,
Neg ujaku gleda u brkove,
Pak je njemu riječ besjedio:
»Što ga ujče po družini tražiš,
Kad g' odavno uz koljeno hraniš?
Evo d'jete Mali Marijane,
Koj' će otić' k L'jevnu na krajinu
I don'jeti praha i olova,
Svim junakom po dobre opanke!«
Al besjedi Tomić četobaša:
»Ti si Mare, moje d'jete drago,
Koj' će otić k L'jevnu bijelome
I donijeti što je od potrebe
Al pr'je slušaj r'ječ daidže svoga:
Kada dođeš na polje L'jevanjsko,
Opazit ćeš turske momke mlade
Gdjeno skaču skoka junačkoga
I bacaju kamena s ramena.
Pozvat će te na vjeru junačku,
Da prokušaš noge i desnicu,
Pa ak' budeš njima odskočio,

U Turčinu vjere ne imade,
Upalit će s' od nenavidnosti,
Te ćeš ludo izgubiti glavu.
Ti si znadem jogunica d'jete,
Ako t' ino biti moći ne će
Neg' da njima pokažeš junaštvo,
Nemoj svlačit zelene dolame,
Jer će Turci toke upoznati
Od viteza Muje Baledžije,
Pa eto ti danak naopako!«
Al besjedi Mali Marijane:
»Ne plaši se mio moj ujače,
Ne ću svlačit zelene dolame,
To izusti a šaru privati,
Udari se petom pod koljena
Tere ode niz gore zelene
Pravo zdravo k L'jevnu na krajinu.
Kada bješe na polje L'jevanjsko
Tude vidi četu od Turaka
Gdje s' bacaju kamena s ramena
I skakaju skoka junačkoga,
Božju jim je pomoć nazivao
I l'jepo mu oni prihvatiše:

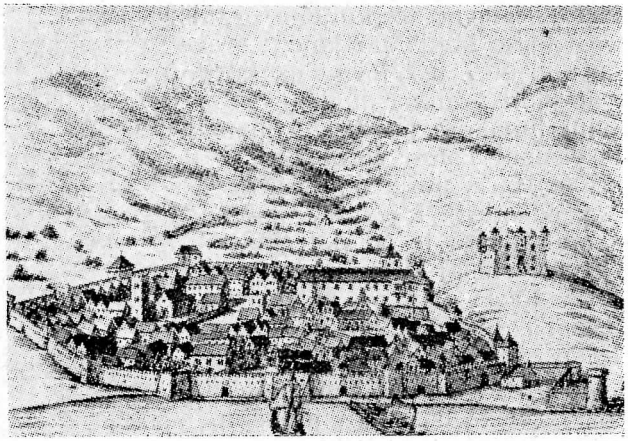

Senj, bakrorez iz 1689. godine. Arhiv Hrvatske u Zagrebu.

»Da si zdravo iz gore delijo,
Dobro došo još u bolja doba
Gdjeno momci junaštvo kušaju,
Deder uzmi kameninu tešku!«
Kad Marijan r'ječi razumjeo,
Ino mu se biti ne mogaše,
Nego uze kamen na ramena,
Pak odbaci svim deset tabana.
I skočiše skoka junačkoga,
Svim koliko taban odskočio.
To Turcima vrlo mučno bilo,
Stadoše se silom napinjati,
Te Mar'janu teško dobaciše.
Kad to vidje Junak Marijane,
Zubin škripnu a dolamu svlači,
Svuko ju je u zao čas po se:
Gledale ga L'jevanjke djevojke,
Gledale ga tere besjedile:
»Otkle junak priđe neviđeni
Kano siva iz gorice vila,
Te tak momke naše nadigrava,
Otkud njemu toke pozlaćene
I ispod njih kite od tri litre
Ko pokojnog Muje Baledžije,
K'e kitiše L'jevanjke djevojke?«
Kad poznaše svoje rukodjelo,
Povikaše sa pendžera b'jelih:
»Turski momci da vas Bog ubio,
Zar gledate svoga krvopiju
I na njemu ruho Baledžije?«
Kada Turci glase razumješe,
Uhvatiše Malog Marijana,
Svezaše mu ruke naopako,
A na ruke tanke lisičine
I na noge t'jesne bukagije,
Te ga vode gradu u tamnicu.
Kada b'jeli danak osvanuo,
Marijana iz tamnice vode,
Pa ga vode putu na raskršće,
Da mu tude odsijeku glavu.

Kada bili uz pute k raskršću,
Kune Mare i priklinje Turke,
Da mu jednoč još oproste ruke,
Te ispali do dv'je breše male
Jošt od želje za života svoga,
Koje mu je babo dobavio,
Iz Mletaka za oku dukata,
I posljednjom njega zaklinjao,
Na čas smrti da ih on ispali.
Što on iska to mu se dopusti:
Uze Mare do d'vje breše male
Tere njima živu vatru daje;
Ode jeka od brda do brda,
I najposlje k Vranu na planinu
Baš u uho Tomić Mihaila.
Kada Mijo glase razumio
Skočio se na noge lagane,
Pak družini svojoj besjedio:
»Ajme meni do Boga miloga,
Marijana uhvatiše Turci,
Te mu hoće da ods'jeku glavu,
Trčmo, braćo i družino mila,
Dok on nije glave izgubio.«
Skočiše se trideset hajduka,
Skočiše se kano lavi ljuti,
Tere iđu vrcem pod Lijevno,
Gdje god koga Turčina sretoše,
Tude njemu glavu odsjekoše;
Sa svih strana varoš zapališe,
A dućane bitkom porobiše,
Marijana živa izbaviše,
Rujnoga se ponapili vinca,
Pak odoše k Vranu na planinu,
Pjevajući i popjevajući!

Od Posušja (sredina XIX. st.)

7.

MIJAT TOMIĆ I ATLAGIĆI[36] IZ LIVNA

Pije vino Tomić Mihaile
Sa trideset svojih vitezova,
Pod jelićem u Vranu planini.
Kad se Mijo vina ponapio,
Svoj družini 'vako besjedio:
»Zdravo braćo i mila družino,
Ni u moje ni u vaše zdravlje,
Neg' u onog dobroga junaka,
Koj će otić k L'jevnu bijelome
I odn'jeti listak knjige b'jele,
A na ruke bega Atlagića!«
Svi junaci mukom zamukoše,
Gledajući u zemljicu crnu,
Al ne gleda Mali Marijane,
On ne gleda u zemljicu crnu,
Nego gleda ujcu u brkove,
Tere njemu rječcu progovara:
»Što g' ujače po družini tražiš,
Kad g' odavno uz koljeno hraniš.
Evo junak Mali Marijane,
Koj će otić k L'jevnu na krajinu
I odn'jeti listak knjige b'jele,
Baš na ruke bega Atlagića.«
Kad to vidje Tomić Mijovile,
On se maša rukom u džepove,
Te izvadi listak knjige b'jele,
Pa je dade sestriću svojemu.
Marijan je meće u njedarca,
Zametnu se sv'jetlom šarom svojom
Pak s' otište niz strmu planinu,

[36] Atlagići su muslimanska plemićka loza iz Livna; imali su svoj čitluk — imanje, zvano Odžak pod planinom Prolog. Po nasljedstvu su Atlagići bili zapovjednici Livna, i u Turskom carstvu obnašali su mnoge vojničko-upravne časti, kao paše, begler-bezi, alaj-bezi i dr.

On ne iđe k L'jevnu na krajinu,
Nego iđe Duvnu na širinu.
Kada Mare spade na poljanu,
Namjera ga namjerila bješe
Na delije bega Atlagića.
Božju pomoć Marijan mu viče,
L'jepo mu je beže prihvatio:
»Da si zdravo neznana delijo!«
Mare s' maša rukom u njedarca,
Pak mu daje listak od Tomića,
Knjigu štije beže Atlagiću,
Knjigu štije besjedi Mar'janu:
»Bora tebi Tomića delijo,
Pozdravi mi svoga arambašu
I kaži mi usmeno po tanko
Da ja idem k šuram u Pasušje,[37]
U nedjelju ne ću doma biti,
Neka dođe u drugu nedjelju!«
Kad Marijan bega razumio,
Sjede malo, priteže opanke,
Pak se penje uz brda kamena.
Kad Marijan društvu dohodio,
Kaza Miji što mu beže reče,
A Mijat mu l'jepo odgovara:
»Dobro sinko ak' bit ne će doma,
Oćemo mi u prvu nedjelju.«
Kad nedjelja prva osvanula,
Tomić l'jepo društvo naperio,
Ter udari vrceder na grada,
Vrcem kuli bega Atlagića.
Kad su bili u mermer-avliji,
Gdje rjeđahu sluškinjice mlade,
Pita Mijo je li beže doma.
Oni njemu govore ponizno:
»Nije beže, nego begovica!«
Kad ih spazi mlađana kaduna,
Brzo siđe na mermer-avliju,
Te pozdravi Tomić Mijovila.

[37] Posušje je gradić i općinsko mjesto u Zapadnoj Hercegovini.

Besedi joj Tomić arambaša:
»Bora tebi, mlada begovice,
Donesi nam ti rujnoga vinca,
Jere smo ti teško ožednuli
Iz daleka kado putujući,
Iz daleka od Vrana golemog!«
To kaduna jedva dočekala,
Ne bi li ih kako opojila,
Opojila pak ih pohvatala.
Iznese im jednu kovu vina,
Na koj' pliva kupa pozlaćena,
Tere služi junakom po redu.
Još se ne bi društvo obredilo,
Al nestade već u kovi vina.
Viče Mijat opet begovici,
Da ih vincem rujanim posluži.
Opet ona nosi kovu vina,
I tu kovu oni isprazniše,
Pak zazivlje mladu begovicu
Da donese još toliko vina,
Jerbo oni grla ne stopiše.
Odgovara mlada begovica:
»Bora tebi Tomić četobaša,
Ja ne mogu već ti služit vinom,
Neg' ti hajde u novu mehanu,
Gdje no služi Mara krčmarica,
Ona će te poslužiti vincem,
Rujnim vincem, a bijelim licem.«
Kad to čuje Tomić Mihovile,
Posluša je ujede ga guja,
Tere ode u novu mehanu.
L'jepo ih je Mara dočekala;
Ona jamlja čašu rujnog vina,
Pa nazdravlja Tomiću i druzim:
»Zdravo došo Tomiću delijo
I ostali po izbor junaci!«
Jednu popi a drugu natoči,
Pa je daje silnom 'arambaši,
I ostalim po redu junakom

Dođe reda Vida Žeravice,[38]
Daje njemu Mara kupu vinca,
Al ne pije Žeravica vina,
Nego lije sebi u njedarca.
Besjedi mu krčmarica Mara:
»Što ne piješ Vide toga vina?
Neg ga liješ sebi u njedarca,
Na tebi je svilena košulja,
Jazuk biva da pol'jeva vinom!«
Drugu njemu opet Mara daje,
Al ne pije junak Žeravica,
Nego lije sebi za pojase
Opet veli krčmarica Mara:
»Bora tebi Vide Žeravica,
Što ne piješ čašu rujna vina;
Nego liješ sebi za pojase?
Na tebi su svileni pojasi,
Jazuk biva da pol'jeva vino.«
Treći put se društvo obredilo,
Dojde reda Vidu Žeravici,
Ali Vide ne htje piti vina,
Nego lije sebi u čarape.
Al' besjedi krčmarica Mara:
»Što ne piješ Vide rujnog vinca,
Nego liješ u čarape svoje,
Na tebi su svileni čarapi,
Jazuk biva da pol'jeva vino.«
Šuti Vide ništa ne govori.
To gledaše Atlagića ljuba,
To gledaše tere besjediše:
»Bože mili, čuda golemoga,
Što ne pije Vide Žeravica!«
Al' da vidiš krčmarice Mare,

[38] Vid Žeravica kao narodni junak spominje se u mnogim pjesmama, ali u povijesnim izvorima ne nalazimo mu traga. Povijesti je jedino poznat harambaša Vid, iz Makarske krajine i to u godini 1647. Da li je tome harambaši Vidu prezime bilo Žeravica, ne možemo tvrditi, ali postoji mogućnost da jest, jer je to prezime često u južnim hrvatskim krajevima, a osobito oko Dubrovnika i Sinja.

Tomu se je ona dosjetila,
Dosjetila kuja je rodila,
Kako će to Vida prevariti.
Ona m'ješa rakiju u vino
I još meće slatke benđiluke,
Pa ga pruža Vidu Žeravici,
Već Vidu se ino ne mogoše,
Nego uze i nazdravi Mari.
Kad se njemu vino uslačalo,
Naknadio što prije ne pio.
Eto njemu jada i žalosti,
Opi Mara trideset drugova
I pred njima Tomić arambašu;
Svi pospaše kano i poklani.
Ali Mara, kuja je rodila,
I lukavim ml'jekom zadojila,
Ona iđe k Atlagića ljubi
Tere njojzi r'ječi besjedila:
»Hodi, hodi, čestita kaduno,
Hodi vidi čuda golemoga,
Jednog čuda prije neviđena,
Opila sam trideset hajduka
I pred njima Tomića silnoga,
Ki spavaju ko da su poklani!«
Kad kaduna Maru razumjela,
Ona uze t'jesne bukagije,
Pak otiđe s Marom u mehanu,
I povezo trideset hajduka,
Te ih baca u tamnicu tamnu,
Pa topovim živu vatru daje
Na vrh grada bega Atlagića.
Kad topovi gromno poriknuše,
Ode jeka od brda do brda,
Dok ne dođe u Posušje ravno,
I u uho begu Atlagiću,
Ki sjeđaše na meku dušeku.
Udari se beže strahovito,
Udari se rukom po koljenu,
Pak povika iza svega glasa:
»Ajme meni do Boga miloga,

Kakva žalost u Lijevnu gradu,
Il' je moja kula zapaljena,
Ili mlada ljubav odvedena,
Il' Lijevno bitkom porobljeno
Od ajduka Tomić Mijovila?«
To izusti a đogata hvati,
Te poleti uz polje široko.
Kako se je đogo umorio,
Sve je Duvno širom zamaglio,
To gledaše njegova ljubovca
Na durbine s vrh kule bijele,
To gledaše sama sebe pita:
»Što je s' ono polje zamaglilo,
Il' je kiša Duvno uzmutila,
Il' Županjac selo zapaljeno,[39]
Ili Vran se na polje srušio,
Tere spale s njega magle guste?«
Malo vr'jeme počekala bješe,
Kroz maglu je dragog ugledala,
I njegova đogata poznala,
Koji bješe polje zamaglio.
Pred njega je ona išśetala
I pitajuć' za zdravlje s' falila:
»Dobro doša, dragi i ljubljeni,
Znam nikakav lovak mi ne nosiš;
Ja sam tebi l'jep lov ulovila,
Ulovila trides't vitezova
I pred njima Tomić 'arambašu!«
Na to se je bože razljutio,
Ter ovako njojzi progovara:
»Aj ne luduj ti ženska nevoljo,
Da ti vežeš Tomić Mihaila
I njegovih trideset drugova
Ke sve L'jevno svezat ne znade!«
Al kaduna opet njemu kaže:
»Il' vjerova ili ne vjerova,
Ti ćeš vidjet kada kući dođeš
Da je žena mudrija od tebe,
Koja sveza Tomića slavnoga,

[39] Vidi opasku br. 31 na str. 37.

I zatvori u tamnicu tamnu.
To već begu vrlo mučno bilo,
Pa je lupi rukom po obrazu,
Da joj namah tri zuba vrciše
I tri mlaza krvi udariše,
Tere leti u hodaje ravne,
Pa uzima ključe od tamnice
I otvara od čelika vrata,
Te silazi u tamnicu tamnu,
Gdje ugleda Tomića silnoga,
Oko njega trideset hajduka,
Kojino se bjehu otr'jeznili,
Pa kukaju kano kukavice
I prevrću kano lastavice,
Beg ovako Miji zaprkosi:
»Gdje si sada silan 'arambaša,
Hoćeš sada turske sjeći glave,
Sa svih strana paliti gradove!
Skiči kujo u tamnici sada,
L'jepo ti je žena mjesto našla,
Gdje te kolju guje otrovane,
Guje kolju a akrapi škriplju,
Ne ćeš više hajdukovat Mijo!«
Na to oštro Mijo progovara:
»Ne rugaj se jadna poturice,
Ne rugaj se Tomiću svezanu!
Jeda njemu Bog i sreća dade
Te se svoje dobavi slobode,
Plakat ćeš ti i kukati gore!«
Opet njega Ture iznižava:
Gle, pogledaj Tomić 'arambaše,
Još na smrti smjede se junačit!«
Pa dozivlje svoju ljubu vjernu:
»O Fatimo moja ljubo vjerna,
Sad poznajem ja tvoje junaštvo,
Zapovjedi što činit imamo,
Kako da ih smrti predajemo,
Kakvim da ih mukama mučimo?«
Ona zove Vida Žeravicu
Da iziđe iz tamnice tamne,

Pa ga vode k putu na raskršće,
Da ga sjeku na četiri strane
I objese na jelove grane,
Jer je Maru vrlo razljutio,
Ne pijući kod nje rujno vino.
Kada bili putu na raskršću,
Zapov'jeda mlada begovica,
Da njegovom sabljom njega s'jeku.
Ali čuda prije nečuvena,
Nemogoše krvavi dželati
Izvuć' sablje iz korica svojih.
To gledaše Vide Žeravica,
To gledaše ter jim besjediše:
»Bora vami mlade poturice,
Oprostite meni desnu ruku,
Da se više tude ne mučite,
Ja ću vami ćordu izvaditi,
Pa mi njome ods'jecite glavu!«
Ludi bjaše mlađani dželati,
Ludi bjaše te se prevariše,
U zao čas po se i po glavu.
Oprostiše njemu desnu ruku,
A lijeva već gotova biše.
Tada Vida sunce ogrijalo,
On prihvati svoju britku ćordu,
Pa omahnu oko sebe samo,
A na Turak glave ne bijaše.
Kad to vidje mlađana kaduna,
Ona ciknu kano ljuta guja,
Jerbo znaše da je smrtca čeka,
Tere bježi putu niz raskršće.
Ali za njom Vide Žeravica,
Bjesno viče iza svega glasa:
»Stani kujo mlada begovice,
Ama da si lani poletjela
Danas te je Vide uhvatio!«
Te ju hvata rukom oko vrata,
I udara nogom u zadnjicu:
»Ajde kujo begu se pohvali,
Da si Vidu odc'jepila glavu!«
Dalje ide uz kule bijele

Gdje nalazi bega na dušeku,
Rusu mu je glavu odsjekao,
Ter je nosi svome 'arambaši,
I otvori od tamnice vrata;
Svoj družini Božju pomoć viče,
A Mijatu darove predaje,
Te im redom ruke oprostio,
I iz tužne tamnice pustio.
Kad junaci sunce ugledaše,
Pale kulu sa četiri strane,
Gdje god koga Turčina vidješe,
Tude njemu glavu odsjekoše,
Stare bake nogama gaziše,
A dućane bogate robiše.
Kad se oni svega nasitili,
Otiskoše s' k Vranu uz planinu,
Pjevajući i puškarajući.
I kad bješe u Vranu zelenom,
Šemluk čini Tomić arambaša,
Šemluk čini Tomić 'arambaša,
Svim junakom veliko veselje,
A na slavu Vidu Žeravici,
Koji društvo od smrti izbavi.

Od Posušja (sredina XIX. st.)

8.

TOMIĆ MIHOVILE I PAŠA LIVANJSKI

Vino pije Mijate hajduče
U Kunaru[40] visokoj planini,
Pa je Miho družbi nazdravio:
»Ni u moje ni u vaše zdravlje,
Već u zdravlje onoga junaka
Koj' će otić' pod bijelo Livno,
Da donese praha i olova
I duhana junačke zabave.«
Svi junaci mukom zamukoše,
Ali ne hti Mandić Marijane,
Već se skače na noge junačke,
Ustajući prilomio ćordu:
Pa uzimlje pušku nalimanu,
A na rame zelenu dolamu,
Pa on pođe pod bijelo Livno.
Za njim trči Mihate hajduče:
»Stani malo Mandić Marijane,[41]
Dok ti dvije riči kažem sinko:
Kada dođeš pod bijelo Livno,
Poda Livnom divno kolo igra;
Nemoj mi se hvatati u kolo,
Na tebi je koša Velagića,
Na tebi su toke Vrekovića,
Dva pelica Duratbegovića,
Koje no smo skoro pogubili,
Pak će poznat bule i kadune,
Pak ćeš rad njih izgubiti glavu.«
Za to junak haje i ne haje,

[40] Ta planina u narodnim pjesmama nosi još nazive: Kuna, Kunar, Kunorica, Kunovac i Kunovnica. Naziv joj dolazi od perzijske riječi kenar i znači rub, granica (Danijel Alerić, Oronimi Kunara i Jadika, Onomastica Jugoslavica, 3, 1973, 3—21). U stoljetnim rvanjima između Istoka i Zapada Kunara je bila svaka planina u Dinarskom planinskom spletu.
[41] Vidi opasku br. na str.

Već on iđe pod bijelo Livno,
A kad dođe pod bijelo Livno,
On uzimlje praha i olova,
I duhana junačke zabave,
Pa se hvata u kolo veliko.
A kada se biše opotio,
On ti svlači zelenu dolamu;
Sine na njem koša Velagića,
I sinuše toke Vrekovića,
Poznadoše bule i kadune,
Pak odoše livanjskome paši:
»Da ti Boga, o paša od Livna,
Hajduci ti kolo pogaziše,
U kolu je Mandić Marijane!«
Posla paša trides't janjičara,
Uhvatiše Malog Marijana,
Meću njega u tamnicu tamnu.
K njemu paša dolazi od Livna:
»Da ti Boga, Mandić Marijane
Kojom voliš smrti da t' umorim?«
Veli njemu Mandić Marijane:
»Kojom oćeš moj čestiti paša,
Oprosti mi samo desnu ruku,
Da ja pišem listak knjige sitne
Mom ujaku Mijatu hajduku,
Da se ujak već ne uzda u me!«
A kad ga je paša razumio,
To je njemu za Boga primio,
Bilu mu je oprostio ruku.
Pak uzimlje divat i hartiju,
Pak on piše bilu buruntiju,
Ter je šalje Mihatu u goru.
Ovako mu junak govoriše:
»Ah ujače Mihate hajduče,
Već se ujče ne uzdaj u mene!«
A kad Mihat knjigu razumio,
Onu štije drugu brzo piše,
A na ruke livanjskome paši:
»Da ti Boga, oh paša od Livna
Pusti meni moga netijaka,

Netijaka Mandić Marijana,
I kuj meni do šezdeset toka,
Svakom drugu po lijepe toke,
Marijanu toke od dvi oke,
Da se znade gdi je bio junak.
Ako li ga ti pustiti nećeš,
Evo tebi tvrdu viru dajem
Ustavit ću pute od Mostara,
Doći ću ti u bijelo Livno,
Livno ću ti ognjem popaliti,
A tebe ću s glavom rastaviti!«
A kad paša listak razumio,
Na ino se njemu ne mogaše,
Već mu kuje do šezdeset toka,
Marijanu toke od tri oke,
Nek se znade gdi je bio junak.
I dade mu dobre pratioce,
Da ga prate preko gore crne.
A kad Mandić u goricu doša,
U gorici Mihu nahodio,
Srebrene mu toke prinosio:
»Eto, viče, do šesdest toka ,
Što je paša posla ti od Livna!«
A kad ga je Miho ugledao,
Družini je svojoj besjedio:
»Družinice mila braćo moja!
Hvala Bogu i danu ovomu,
Mog netjaka da ja vidim živa!«

Iz Duvna (druga pol. XIX. st.)

9.

SMRT MIJATA TOMIĆA

Na vrh Vrana visoke planine,
S družinom se Mijo veseljaše,
Rujno vince mostarsko pijaše,
Al' eto ti mlado momče dođe,
Ljubi Miji skute i koljena,
Te mu daje listak knjige b'jele.
Knjigu štije Tomić Mihaile,
Knjigu štije a brkove suče;
Kada bio knjigu pročitao,
Družini je svojoj besjedio:
»Evo knjiga moja braćo draga,
Evo knjiga od mojega kuma,
Moga kuma Ilije Bobovca,
U kojoj me ponizno pozdravlja
I zaklinje kumstvom od starine,
Da mu dođem u prvu nedjelju,
Pa ćemo mi kumstvo potvrditi,
Jer mu ljuba porodila sina,
Koja želi da se opet kumi,
Ali da vi sa mnom ne iđete!«
To družini vrlo mučno bilo,
Osobito sestrić Marijanu.
Kad nedjelja prva osvanula,
I Danica lice pomolila,
Opremi se Tomiću viteže,
Opremi se štono ljepše može,
Pak polazi u Doljane ravne
Ka Bobovcu od starine kumu,
I govori svojoj družinici:
»S Bogom braćo, moji sokolovi,
Budite mi zdravi i veseli;
Sutra ću se k vama povratiti.
Kad to vidje Mali Marijane,
On nikako šutit' ne mogaše,
Neg Tomiću rječcu izušćuje:
»Moj ujače naše sunce žarko,

Čudeći se izčudit' ne mogu,
I misleći da mislit ne znadem,
Što te sama kum sebi pozivlje,
Što l' ti ne ćeš da vodiš družine?
Znaš da smo se zaklinjali tvrdo,
Da te sama pustiti ne ćemo,
Niti k svome bratu rođenome,
A kamo li među Turke kumu!
Ja ujače pustit' te ne mogu,
Tebi će se štogod udesiti,
Ni u kumu svagdje vjere nije!«
Na to Mijo njemu besjedio:
»Aj ne luduj moje d'jete drago,
Nij' Ilija nama dušman bio,
Niti će nam kadgod postanuti,
Samo s mirom ostanite tude,
Eto mene k vama na večeru.
Pa ti uze šaru na ramena,
Te otište strmo niz planinu.
Kada Mijo bjaše zamaknuo,
Iz dna prsa Mar'jan uzdisaše,
Ter družini tiho besjediše:
»Jao braćo sivi sokolovi,
Danas će nam Mijo poginuti,
Ko da mu se na zvijezdi piše;
Ja ne mogu već braćo opstati,
Nego iđem za njim u potjeru,
Ako b' njemu do nevolje bilo,
Da mu ima tko pomoći barem.
To izusti a šaru prihvati,
Tere ode po Tomića tragu
Preko gore dolje u Doljane.
Kada bio u Doljane ravne,
Obazre se Mijat uz poljanu
Te ugleda malog sestrića,
Gledao ga ter iz glasa viče:
»Drago d'jete sestrić Marijane,
Što si prista za mnom u Doljane?«
Mlad Marijan suze prol'jevaše
I ko oca ljupko ga moljaše:

»Moj ujače oprosti ti meni,
Želio sam odavna viditi
Tvoga kuma Iliju Bobovca,
Te zato sam za tobom pristao!«
Na to se je Mijo nasmijao,
Pa u čelo njega cjelivao:
»Dobro dobro moje milo d'jete,
Samo dalje vjeran mi ostani!«
Kad dođoše u kumove dvore,[42]
L'jepo ih je kume dočekao
S crvenikom od Mostara vinom
I još k tomu bogatom sinijom.
Tu s' junaci kumovski ljubiše
I za zdravlje junačko pitaše,
Te uzimlje Bobovac Ilija,
Punu čašu crvenike vina,
Te napija u zdravlje Mijata,
I njegova sestrića Marijana.
Malo vr'jeme postajalo bješe,
Kad eto ti crnije Arapa[43]
Te Bobovcu dvore opsjedoše.
Kad to vidje kuma Tomićeva,
Kad to vidje sama se začudi,
Pa uzima svilenu maramu,
I zamače u crvenu krvcu,
Te pronese ispred Mihaila,
Ne bi li se Mijo dosjetio,
Da ga skoro tužna smrtca čeka,
Te da bježi ako bi se moglo;
Ali Mijo o tom i ne sanja;
Drugi puta maramu pronosi,
Ali Mijo okom i ne gleda,
Nego pije s kumašinom vino.

[42] U Doljanima se i sad pokazuje na mjesto gdje je bila Bobovčeva kuća, i to na njivi zvanoj Bobovac uz rječicu Doljanku, oko dvjesta metara zapadno od crkve.

[43] Arapi su u Turskom carstvu obnašali mnoge službe, osobito vojničko-upravnog značenja. Njihov boravak u Bosni ostavio je dosta traga u narodnim pjesmama.

Ali kumi vrlo žao bilo,
I treći put pronosi maramu,
Niz obraze suzice roneći,
Te ovako njemu govoreći:
»U zo čas si Mijo pohodio
Tvoga kuma Bobovca Iliju,
Danas ćeš mi poginuti gorko
Na ognjišću tvoje mile kume;
Bježi kume ako Boga znadeš,
Da prokletstvo ne skloni se nama!«
Kada Mijo kumu razumio,
Tješeći ju rječcu besjedio:
»Ne plači ti kumo poljubljena,
Ne će tebi Mijo poginuti,
Jer ne može njega sačma biti,
Niti sačma, niti olovo teško,
Neg srebrena puca sa njedrica!«
To izusti u zo čas po sebe.
Misli Mijo da nitko ne sluša,
Al ga sluša Arap sa pendžera,
Koji kad je njega razumio,
Trga tešku pucu sa ječerme,
Pak je meće u šešanu sv'jetlu,
Ter udara Miju po srijedi,
Pade junak na zemljicu crnu,
Pade junak a nebo razgrmi;
Stade vriska mlade kumovice
I nejakog sestrić Marijana:
»Ah moj Mijo moje rane ljute,
Nisam li ti jadan govorio
Da ne iđeš bez svoje družine,
A ti ne htje mene poslušati . . .
Šta učini Ilija Bobovče,
Šta učini da te grom ubio,
Grom ubio iz vedroga neba!
Prokletstvo se Božje okomilo,
Na te, na te i na čeda tvoja!«
Već ne može više tugovati,
Sa svih strana Turci udariše,
Na posljetku Mijata ljubiše,

I navijek se s njime oprostiše.
Jošte Mijo u životu biše
I posljednju rječcu progovara:
Jednoć reče: »Jezus i Marija!«
Drugoć reče: »Primi Bože dušu!«
A treći put: »Bježi Marijane!«
Kad to vidje Mali Marijane,
On se skoči na noge lagane
I uhvati Miju po pojasu,
Kroz Turke je pute napravio,
Tere bježi uz Doljane ravne
I uteče vesela mu majka,
Al zaludu uteć se ne može,
Jer je teško Mijatovo t'jelo;
I krvca se salila bijaše,
Niz čakšire u tanke opanke,
Pa niz brdo noge posklizuju,
A Turci se za njim otisnuli
I Arapi kao hrti ljuti,
I skoro ga dostignuli bjehu.
Kad to vidi Tomiću viteže,
Kada vidje da mu druga nije,
Neg da se je d'jeliti od sv'jeta,
Marijanu mirno progovara
I blagoslov pri rastanku daje:
»Ah sestriću moje d'jete vjerno,
Bježi sinko u dubrave guste,
Da kod mene ne izgubiš glave,
Ostavi ti moje mrtvo t'jelo,
Skoro ću ti Bogu dušu dati,
Ne gub' glave kod kostiju moji',
Ostav' mene a sačuvaj sebe,
Pozdravi mi vjerno društvo moje,
Neka gr'jehe sve meni oproste,
Ako sam ih kada uvr'jedio,
Bog veliki svakom je milostiv,
Duši će se mojoj smilovati,
Proklet bio Bobovac Ilija,
Proklet bio koga je rodio,
Koji mene na vjeri izdade,

Ne bilo mu roda ni plemena,
Ako li bi gdje kadgod i bilo,
U njemu se živinica legla,
Pa tako vam ml'jeka materina,
Mene mrtva osvetite l'jepo,
I na Vranu t'jelo ukopajte,
Kod kamena pod jelom zelenom!
Marijane moje čedo vjerno
S Bogom! S Bogom! Ostani na v'jeke!«
To izusti a dušicu pusti.
Kad to vidje Mali Marijane,
Da Mijata među živih nije,
On ga spušća na zemljicu crnu,
Da on svoju kako spasi glavu,
Ciknu, plače kano ljuta guja,
Te poleti uz brda zelena,
Kada bio na Vranu planini,
Gdje družina rujno vino piju,
Vino piju a slatko se smiju,
A Marijan kuka priplakuje:
»Zlo ga, veli, draga braćo moja,
Zlo ga sjeli i vino popili,
Pogibe nam Tomić arambaša,
Izdade ga Bobovac Ilija!
Na noge se ako Boga znate,
Da mu t'jelo mrtvo potražimo,
I u crnu zemlju sahranimo!
Pozdravlja vas svakoga po redu
I zaklinje materinim ml'jekom
Da junački njega osvetimo!«
Kad Mar'jana druzi razumiše,
I krvave ruke opaziše,
Skočiše se na noge lagane,
Tere lete kano lastavice,
Niz planine dolje u Doljane,
Bobovčevu kuću zapališe,
Njemu živu odsjekoše glavu,
Al Turčina nigdje ni jednoga.
Otuda se oni podigoše,

Tere idu u Ivan planinu,[44]
Kud Arapi imađoše proći;
Tude njima pute zagradiše,
Da nikako ne pronesu glave.
Malo vr'jeme postajalo biše,
Huka, zveka kroz Ivan planinu,
Nagrnuše trideset Arapa,
I za njima Turci nebrojeni,
Na njih juriš četa učinila,
Polak silnih Arap pomlatiše,
Polak oštrom ćordom isjekoše,
Arapina uhvatiše živa,
Koji Miju pogubio biše
I glavom se njeg'vom zametnuo,
Te ga vode k Vranu na planinu,
I natiču na ražanj gvozdeni,
Pa pekoše tri debela sata
Među dv'je vatre kao krvopiju
Mihaila nigda oplakanog.
Otale se k Doljanim spustiše,
Mijatovo tijelo raspitaše,[45]
Pa ga nose k Vranu na planinu,
Tu ga braća suzom orosila,
I za dušu Boga pomolila,
Te ga crnoj zemljici predaju,
Kod kamena pod jelom zelenom,
Koje mjesto odabrao bješe.
Tude braća v'jeće učiniše,
Kuda li će na koju li stranu,
Bez Tomića oca i glavara,
Ko nejaki janjci bez pastira.
Sve mislili na jedno smislili,
Da svak iđe svojem domu b'jelom
Hranit svoje ostarjele majke,

[44] Ivan-planina je granična planina između Bosne i Hercegovine s najvišim vrhom 967 m; preko te planine išao je i u tursko doba put Sarajevo—Mostar.

[45] T. j. pronađoše.

I u miru živit i počivat.
Tu se rujna ponapiše vina,
I bratski se braća izljubiše,
Tere iđe svaki k domu svomu,
Tješit hranit ostarjelu majku,
I u miru živit i počivat.
Onda bilo sad se spominjalo!

Od Posušja (sredina XIX. st.)

PJESME OD ISTINE

10.

SAMOSTAN RAMSKI I STOJAN JANKOVIĆ[1]

Procvilio Matić[2] gvardijane,
A u Rami[3] u bijeloj crkvi,
Pa od zemlje na noge skočio,
Pa dohvati divit i kalema,
I ćageta knjige nekićene,
Pa on kiti sitnu knjigu b'jelu;
U knjizi je fratre besjedio:

[1] Stojan Janković je povijesna osoba i spominje se u mnogim narodnim pjesmama. Njegov otac Janko Mitrović došao je u Bukovicu i Ravne kotare u prvoj skupini pravoslavnog stanovništva koje oko sredine 17. stoljeća kao prebjezi iz Turskog carstva naseljavaju te krajeve. Janko Mitrović ratuje protiv Turaka zajedno s istaknutim hrvatskim ratnicima braćom Smiljanićima, Ilijom i Filipom, i to prvo kao harambaša (1649), a poslije kao uskočki serdar. Ranjen je u pohodu na Cetinu u veljači 1659. i potkraj istoga mjeseca je umro.

Stojan Janković se prvi put u povijesnim izvorima spominje u veljači 1650. kao »nejako dijete«. Šesnaest godina kasnije (travnja 1666) u bitci kod Obrovca na Cetini kao uskočki harambaša zarobljen je i odveden u zarobljeništvo u Carigrad, gdje je ostao 14 mjeseci. Godine 1670. za ratne zasluge njegova oca i njegove dobio je za nagradu u Islamu imanje s kućom Jusufa-age Tunića, koja je i sad očuvana.

Stojan Janković se osobito ističe u vrijeme Morejskog rata (1684. do 1699.) u uskočkim pohodima po Lici, Cetinskoj krajini, te prema Glamoču, Kupresu, Livnu, Duvnu, Ljubuškom i Vrgorcu. U jednom takvom pohodu poginuo je kao uskočki serdar 23. kolovoza 1687. na Duvanjskom polju i vjerojatno je pokopan u sad razrušenoj crkvi žegarskog naselja Budim, kod Posedarja.

[2] Fra Stjepan Matić.

[3] Pod Ramom se podrazumijeva kraj u dolini rijeke Rame u Hercegovini i mjesto Rama-Šćit gdje su franjevci utemeljili svoj samostan nešto prije godine 1470.

»Eto knjiga, sinjski providure,
Po imenu Mato kapetane!
Što durasmo više ne možemo,
Od prokleti Turak-Prozorana[4]
I onoga bega Hodžalića.
Kad nam beže b'jeloj crkvi siđe,
Dobre konje u crkvu uvodi,

Portret Stojana Jankovića. Kopija (druga) nastala prije tridesetak godina po radu nepoznatog majstora iz druge polovice 17. stoljeća.

[4] Prozor je gradić ispod prijelaza Makljen-sedlo (visine 1123 m) u ramskom kraju.

Za otare dobre konje veže,
Paramentam konje pokrivaju,
Iz kaleža rujno piju vino,
Kaležnjacim brke iztiraju!
Kad nam beže baš iz crkve pođe,
Valja bega dobro darivati,
Uz bega je dvanaest momaka,
Svakom valja po žut dukat dati,
Ali-begu trideset cekina.
Kad nam beže crkvi ne dolazi,
Onda šalje dvije sluge svoje,
Dvije sluge četiri čuture,
Valja njima brate nal'jevati,
Dvije vina, a dvije rakije,
Ne bi tkalja natkala mahrama,
Ni Primorje vina nanijelo,
Ni Makarska žežene rakije,
Ni Venedik[5] nakovo cekina!«[6]
Pa kad fratre knjigu nakitio,
On pod knjigu knjigonošu nađe,

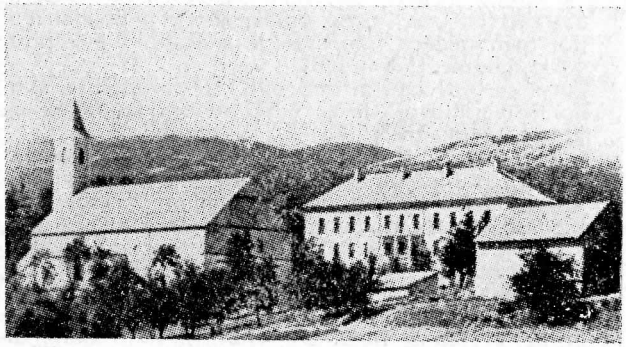

Samostan i crkva u Šćit-Rami. Snimak iz 1963.

[5] Venedik je sinonim u nar. pjesmama za Veneciju.
[6] Godine 1557. »udare pohlepne haramije turski hajduci) na samostan u Rami, poharaju ga i sve odnesu, što im se svidjelo i mogli ponijeti, a nemilosrdno i okrutno redovnike pokolju«.

Pa je šalje k Sinju[7] bijelomu.
A kad knjiga b'jelom Sinju siđe,
A na ruke Mati providuru.
A kad Mato knjigu razgledao,
Pa vidio što mu knjiga kaže,
Tad se Mate vrlo okario,
Te prolijeva suze niz obraze,
Pa nakiti jednu knjigu b'jelu
Na Kotare[8] Janković Stojanu:
»Brže Stojo k Sinju bijelomu!«
Pa nakiti drugu knjigu b'jelu

Tada su ubijeni: fra Luka iz Broćna, fra Lavoslav iz Vrlike, fra Luka iz Duvna, fra Marko iz Tihaljine i fra Petar iz Rame. Godine 1653. Turci su iznenada napali na samostan i, ubijajući redovnike, svega ga opljačkali. Godine 1661. Turci su na samostan udarili namet od 1.500 talira. Ubrzo nakon toga mačem su proboli gvardijana fra Bernardina Galijaša. Godine 1673. na dan Male Gospe, franjevci iz Rame poslali su izvješće u Rim u kojem javljaju da su »počeli strašni progoni Turaka protiv katolika i fratara, tako, da je novi bosanski vezir rekao i zakleo se sve isturčiti; a tko ne htjedne, da će pod mač okrenuti: on je odredio zatrti i trag imenu kršćanskome u Bosni«. Pored ovih nedaća samostan je u Rami i dva puta gorio, godine 1576. i 1682.

[7] Turci su Sinj zauzeli prvi put 1513., a od 1516. stalno je u njihovoj vlasti. Turci su Sinj zauvijek izgubili godine 1685.

[8] Kotar, Kotari, Ravni kotari je područje u blizini Zadra; graniči na sjeveroistoku s Bukovicom, na jugoistoku s Krkom i Prokljanskim jezerom, na jugozapadu Biogradskim i Zadarskim primorjem, a na sjeverozapadu Privlačkim tjesnacem, Podgorskim kanalom, Novigradskim i Karinskim morem. U pjesmama se često spominju Donji i Gornji Kotari. U Donje Kotare spadaju mjesta: Grusi, Dračevac, Petrčane, Bokanjec, Bibinje, Filipjakov, Biogrd, Pakoštane, Gorica, Tinj, Polača, Zemunik, Nadin, Pastević, Perušić, Vučići i još neka mjesta; ostali dio Kotara naziva se Gornjim Kotarima. Do godine 1573. Turci su zauzeli Zemunik, Islam, Vranu, Benkovac, Perušić, Budak i Velim. Ustrojili su nahiju Kotari sa sjedištem u Zemuniku. Dio Kotara koji je ostao pod vlašću kršćana u narodnim pjesmama naziva se Vlaški Kotari.

Ka Primorju Daničiću Mati[9]:
»Brže Mato k Sinju bijelome!«
Još nakiti treću knjigu b'jelu,
Ka Otoci Mandušiću Pavlu[10]:

[9] Od poznatih istaknutih Daničića dvojica su nosili ime Matija, ali spominjanje Daničića u ovoj pjesmi samo je trag slave Daničića iz Senja, koji su svojim junaštvom ostavili veliki trag u hrvatskoj epici.

[10] Spominjanje Pavla Mandušića odnosi se na Vuka Mandušića, hrvatskog ratnika, koji je bio rodom iz sela Rupa uz rijeku Krku, blizu franjevačkog samostana na Visovcu.

Prve podatke o tom junaku nar. pjesama u povijesnim izvorima imamo iz ožujka 1648. u borbama za Klis, gdje se posebno istaknuo u progonu bosanskog paše Tekijelija. Jedan podatak iz lipnja iste godine govori da je Vuk Mandušić u mjesecu svibnju sa 175 vojnika preko brda i planina za devet dana stigao do turskog grada Ključa, napao ga, opljačkao i zapalio, te se sretno u Šibenik vratio. Od njegovih vojnika samo su četiri bila ranjena. Krajem 1648. bosanski paša Mehmet Huseinbegović s četiri tisuće ratnika provalio je u Kotare i opljačkao ih sve do Biograda i Turnja. Tu tursku vojsku na Zečevu je dočekao Vuk Mandušić s Ilijom Smiljanićem i s oko sedam stotina ratnika. U prepadu Turci su bili rastjerani, ali pošto su se pribrali, porazili su uskoke, dok je u borbi sam Mandušić bio ranjen — odsječena mu ruka — a zatim zarobljen i pogubljen. Podatak govori da je Mandušić u toj bitci četiri protivnika pogubio, prije nego mu je ruka odsječena. Suvremenici o Vuku Mandušiću govore da je bio »čovjek po sebi razborit i velike hrabrosti«, »zaista hrabar vojnik, skroman i nekoristoljubiv vojvoda... Kad bi mu uspjelo da što opljačka, sve bi podijelio među vojnike, koji su ga stoga ljubili, štovali i slušali isto onoliko koliko su ga se Turci bojali.« Slava Vuka Mandušića doprla je i u Crnu Goru što je i dalo povoda Njegošu da ga uvrsti u svoj ep »Gorski vijenac«.

U rodnom mjestu Mandušićevu Rupama i sad postoje ostaci njegove kule, a franjevci na Visovcu, s čijom subraćom je preko fra Filipa Ružića bio posebno povezan, čuvaju njegovu sablju. Po izvješću harambaše Ilije Smiljanića Mandušić je pokopan na mjestu pogibije, na Zečevu.

»Brže, Pavle, k Sinju bijelom!«
Pa dozivlje slugu Tratomira:
»Hajde slugo pojaši vrančića!«
Dodade mu do tri knjige b'jele:
»Nosi knjigu ka Kotaru b'jelu,
A dok dođeš do Kotara b'jela,

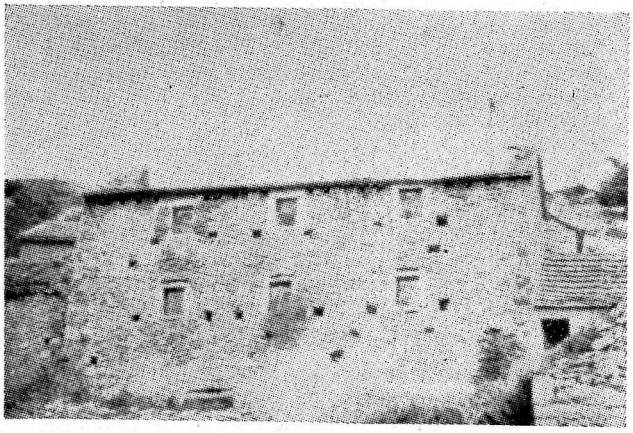

Ostaci kuće Vuka Mandušića u Rupama. Snimak iz 1969.

A do kule Janković Stojana,
Odmah Stoju ispod kule vikni,
Nemoj dobra odjašit' vrančića,
Već mu podaj sitnu knjigu b'jelu!
Pa odatle odvrati vrančića,
Goni vranca ka Primorju b'jelu,
A do kule Mate Daničića,
Mate brate, ispod kule vikni,
I tu njemu sitnu knjigu podaj!
Ni tud nemoj vranca odjašiti,
Već ga goni ka Otoci[11] b'jeloj,

[11] Otoka se nalazi na Uni, niže od Krupe. Taj grad poznat je u borbama u Pounju između Turaka i kršćana u 16. i 17. stoljeću. Turci su ga zauzeli pod vodstvom Malkoč-bega 1565.

A do kule Mandušića Pavla,
Pavla sine ispod kule vikni,
Pa mu podaj sitnu knjigu b'jelu!
Ni tud nemoj odjašit' vrančića,
Već ti hajde k Sinju bijelomu!«
Istom sluga Sinju bijelomu,
Al eto ti Janković Stojana,
Na putalju dobru konju svome,
A za njime sluga na malinu.
Dokle Sotjan' odjaši putalja,
Sluga voda do dva dobra konja;
U to doba Daničiću Mate,
A za njime sluga na vrančiću.
Mato pade u mermer avliju,
Dobra konja odjaši alata,
Sluga voda oba dobra konja,
Hode Mato na bijelu kulu,
U to doba Mandušiću Pavle
Na đogatu dobru konju svome,
A za njime sluga na doratu.
Sjaši Pavle dobra đogu svoga,
Sluga voda oba dobra konja,
Hode Pavle na bojali kulu.

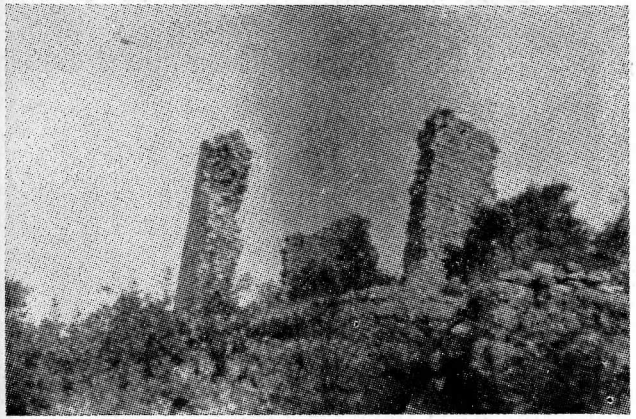

Ostaci kule na Zečevu, mjesto gdje je poginuo Vuk Mandušić.

Trojica se sastala serdara,
Pa sjedavši hladno piju vino,
Među njima providure Mato,
Providur je njima besjedio:
»Tri serdara tri sokola siva!«
Pa im dade sitnu knjigu b'jelu:
Najpri dade Janković Stojanu
Pa je Stojan knjigu razgledao,
I vidio što mu knjiga kaže,

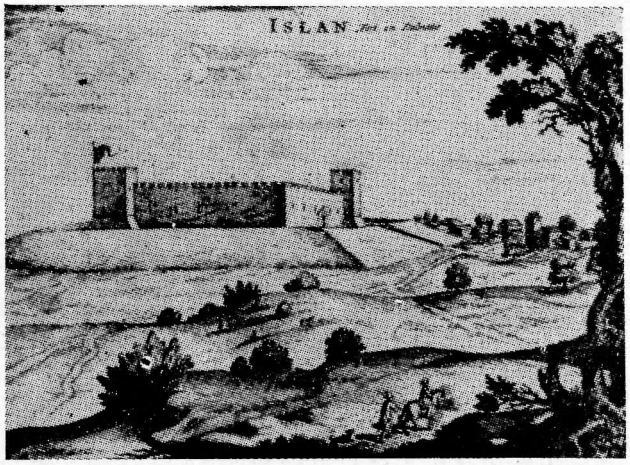

Islam u 17. stoljeću (Ravni kotari).

Pa je dade Daničiću Mati,
I Mato je knjigu razgledao,
Pa je dade Mandušiću Pavlu,
I Pavle je knjigu razgledao,
Pa je dade sinjskom providuru,
Providur je njima besjedio:
»Tri serdara tri sokola siva!
Ja što ćemo mi od ramske crkve?«
Onda reče Janković Stojane:
»Što god rečeš da te poslušamo!
Njemu veli sinjski providure:
»Hajde, Stojko, ka Kotaru b'jelu,

Skupi sine trista Kotarana,
Povedi ih k Sinju bijelomu,
A ti brate Daničiću Mato,
Hajde brate ka Primorju b'jelu,
Povedi ih k Sinju b'jelomu!«
A ti brate Mandušiću Pavle,
Hajde brate ka Otoci b'jeloj,
Skupi brate trista Otočana,
Povedi iz k Sinju bijelomu!«
Pa otolem odoše serdari,
Svaki ode svom bijelom dvoru,
Svaki skupi po trista junaka,
Svedoše ih k Sinju bijelomu;
Providur je do trista skupio,
To je brate do dvanest stotina,
Sve momaka djece neženjene,
Komu nije žao poginuti,
I komu je kuća kabanica,
Duga šara i otac i majka,
Dvije breše bratac i sestrica,
Sva rodbina u čanti fišeci!
Onda veli Mato providure:
»Ej Stojane sve moje uzdanje,
Što ćemo mi od života svoga?
Tko će sada biti četobaša?«
Onda reče Janković Stojane:
»Štogod rečeš da te poslušamo!«
Njemu veli Mato providure:
»Ej Stojane moja vjerna slugo,
Hajde sine k Rami plemenitoj,
Uzmi sine četu silovitu,
Eto sine možeš i bez mene!«
A kad Stojan r'ječi razumio,
Providura u ruke poljubi,
I on uze vojsku silovitu,
I on pojde na Ramu bijelu,
Uze vojsku i ode pred njima,
I dojaše na Prolog planinu[12],

[12] Vidi opasku br. 22 na str. 25.

Na Prologu konak učinili,
A u jutru dobro uranili,
Uranili i Boga molili,
Onda reče Janković Stojane:
»Dva serdara do dva pobratima
Sramota je nama k Rami[13] sići,
Jal bez rane jal bez mrtve glave,
Već čuješ li Daničiću Mato,
Hajde sine uz vodu Neretvu,
Robi sine sela oko vode,
Robi sine s obadvije strane,
Hajde sine u Rakitno[14] ravno,
I Rakitno radi porobiti,
Sve do kule Idriš kapetana,

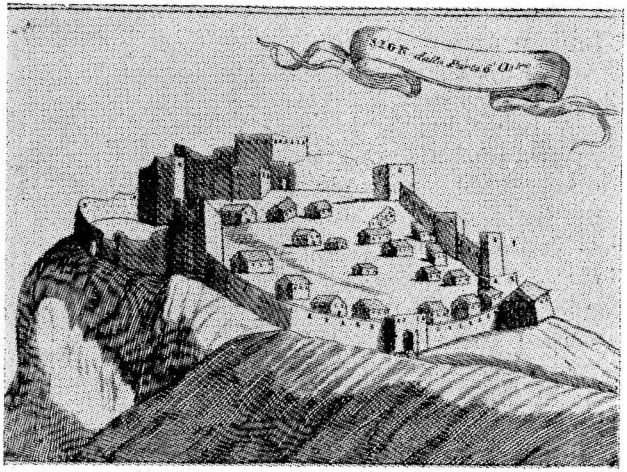

Sinj u 17. stoljeću. Rad: Coronelli P. Maestro.

[13] Vidi opasku br. 3 na str. 73.

[14] Rakitno je kotlinasto područje u sjeverozapadnoj Hercegovini (posuška općina) s više naselja oko polja: Vrpolje, Poklečani, Sutina, Dupovci i dr. To područje je izrazito planinski kraj i u tursko doba, a i još nedavno, stanovništvo tog kraja bavilo se naveliko stočarstvom i ratarstvom, te su ga iz tih razloga često pljačkali uskoci.

Al ne idi ka Mostaru bijelu,
Već ti ajde k Rami plemenitoj,
Odmah ajde k crkvi manastiru!
A ti brate Mandušiću Pavle,
Hajde brate uz Malu Neretvu[15],
Robi sela s obadvije strane,
Do Konjica[16] malene kasabe,
Radi sine Konjic porobiti,
Pa s' odatle ti natrag povrati
Do bijele kule repovačke,[17]
Radi sine kulu porobiti,
O'tle dođi k crkvi manastiru,
A ja iđem ka kršnu Kupresu[18],
Radit hoću Kupres porobiti,
Roblje svesti i pl'jeno stjerati,
Sići oću Skoplju[19] širokomu,
Radit hoću Skoplje porobiti,
Ako Bog da i Gornje[20] i Donje[21],
I Bugojno i Veselu Stražu,
Sve hodžake kraj vode Vrbasa,
Do proklete kule Ždralovića[22],

[15] Rijeka Neretva, pored mnogih pritoka, nastaje od Neretve i Neretvice ili kako se u pjesmi pjeva Male Neretve.

[16] Konjic je gradić u dolini Neretve, sada uz obalu Jablaničkog jezera.

[17] Mjesto blizu Ostrošca; repovačka kula spominje se u nekoliko pjesama, a repovački beg u pjesmi »Tomić Mihovile osvetio Pletikosu Radu«.

[18] Kupres je gradić; nalazi se na Kupreškoj visoravni, površine oko 93 km². Pod izrazom Kupres obično se razumijeva područje čitave visoravni. Kupres je bio česti cilj uskočkih pohoda.

[19] Skoplje je područje oko porječja gornjeg Vrbasa. Kao starohrvatsku župu Skoplje spominje još i Pop Dukljanin. Pod tursku vlast Skoplje je zauvijek potpalo nešto prije godine 1503.

[20] Pod Gornjim Skopljem razumijeva se područje oko Gornjeg Vakufa i Gračanice; u tom kraju još prije dolaska Turaka postojao je grad Susid.

[21] Pod Donjim Skopljem razumijeva se područje oko Bugojna i Donjeg Vakufa; u tom kraju bili su gradovi Vesela Straža i Prusac ili Biograd.

[22] Ždralovići su mjesto kod Bugojna.

Dvaput jesam do nje dohodio,
I nisam je mog'o porobiti;
Pa eto me uz Vrbas studeni,
Na Mejnik[23] ću četu izvoditi,
Eto mene b'jelu manastiru!«
Tu se sada društvo rastanulo,
Hode Stojan bijelu Kupresu,
Te je ravni Kupres porobio,
Roblje vodi a plijeno goni;
I on Siđe Skoplju bijelomu,
Pa je ravno Skoplje porobio,
Ravno Skoplje i Donje i Gornje,
I Bugojno i Veselu Stražu,
Sve hodžake kraj vode Vrbasa,
Do proklete kule Ždralovića,
B'jelu kulu porobit ne može,
Već se vrati uz Vrbas vodicu,
Roblje vodi a plijeno goni,
Na Mejnik je četu izvodio,
I on dođe k b'jelu manastiru,
Dočeka ga Matić gvardijane,
Poljubi ga u čelo junačko:
»Ej aferin, slugo principová!«
U to doba Daničiću Mato,
A za njime Mandušiću Pavle,
Sretno stigli b'jelu manastiru,
Roblje vode a plijeno gone,
Pak su tude noćcu prenoćili
I sutra su rano uranili,
I lijepu crkvu istr'jebili.
Povedoše fratre i popove.
Ponesoše Gospinu priliku,
Uz nju iđe dvanaest fratara[24],
Od bijele odmakoše crkve;
Žao bilo Matić gvardijanu,

[23] Mejnik je brdo (visine 1276 m) i selo u gornjem porječju Vrbasa; ti lokaliteti nalaze se sjeveroistočno od Prozora.

[24] Tada je prebjeglo 36 franjevaca; jedan od njih neki fra Andrija bio je sumnjiv Mlečanima zbog prijateljskih veza s begovima Atlagićima.

Žao bilo prebijele crkve,
Na crkvu se često obziraše,
Prevari se ujede ga guja,
Natrag se je odmah povratio,
Pak zapali prebijelu crkvu.
Kako ju je fratre zapalio,
Odmah je se mamom pomamio[25];

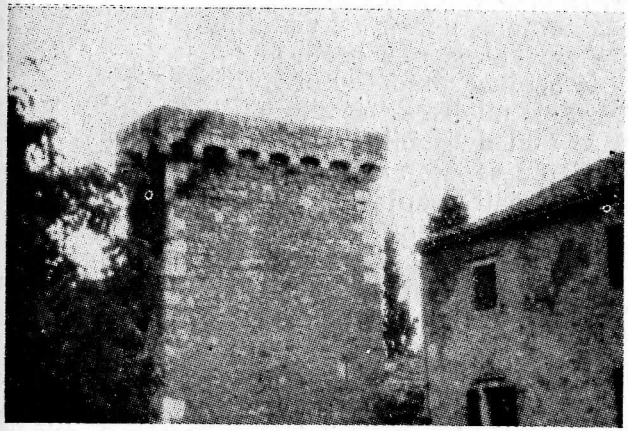

Dvori Stojana Jankovića u Grčkom Islamu. Snimak iz 1969.

Sinjani ga mladi zahvatiše,
Svezaše mu ruke naopako,
Svezana ga k Sinju odvedoše,
To se čudo podaleko čulo,
To začuo livanjski dizdare,
Pa on kupi Turke Lijevljane,
Skupi opet stotinu Turaka,
Lijevljana djece neženjene,
Izvede ih tu na gredu vitu,
Da dočeka četu i Stojana.
To začuo Janković Stojane,
Da j' izišao i četu izveo,
Pa istjera debela putalja;

[25] Tj. sišao s uma.

Iz čete je njega izgonio,
I pred četom konja poigrava,
Razapeo krila na prsima,
Sve mu trepti krilo pozlaćeno,
Ogleda ga livanjski dizdare,
Pa govori Turcim L'jevljanima:
»Braćo moja Turci Lijevljani,
Nije četa već je vojska veća,
Na Stojana udarit ne sm'jesmo!«
Pa zavika grlom i havazom:
»Ej Stojane pred četom serdare,
Pokloni mi Hajku Hodžalića,
Evo tebi dv'je hiljad' dukata!«
Javi mu se Stojan sa putalja:
»Ne budali livanjski dizdare,
Volim Hajku poklonit principu,
Nego tvojih i više dukata!«
Opet viknu livanjski dizdare:
»Jankoviću pred četom serdare,
Ostav Turkom za večeru mesa,
Neka mogu Turci večerati!«
A kad čuo Janković serdare,
Što govori livanjski dizdare,
On povrnu bijesna putalja,
A odvrnu dvanaest volova,
A poteže sablju brijetkinju,
Pa svim dvanest izosica glave,
I odvrnu stotinu ovaca,
Pa zavika grlom i havazom:
»O Turčine livanjski dizdare,
Eno Turcim za večeru mesa,
Mogu Turci ručat i večerat,
Pa hodoše k Sinju bijelomu[26],

[26] Ovaj prijelaz kršćanskog življa iz okoliša Rame i Duvna zbio se u drugoj polovici listopada 1687. Tom zgodom u ramski kraj izvršilo je pohod četiri tisuće kršćanskih ratnika, da bi olakšali prijelaz kršćanskog stanovništva na mletačko područje. Dva mjeseca prije tog događaja (23. kolovoza) poginuo je na Duvanjskom polju Stojan Janković

Pjevajući konje igrajući,
Pripucajuć sv'jetle vendike,
Donesoše Gospinu priliku,
Ostav'še je u bijelu Sinju,
I prebiva u bijelu Sinju,
Kako tada i danas je tako.

(sred. XIX. st.)

i nije nikako mogao sudjelovati u ovom pohodu, niti biti njegov zapovjednik, kako se pjeva u pjesmi. Od ovih prebjega i onih koji su prije prebjegli u Cetinsku krajinu ustojene su vojne jedinice od 500 pješaka i 100 konjanika.
Literatura: Dr fra Stanko Petrov, Gospa sinjska, Zagreb, 1928; Boško Desnica, Istorija kotarskih uskoka, knj. I., II., Beograd 1950; Schematisimus provinciae ordinis fraturm minorum Bosne argentinae, Rim, 1963, str. 42—43; Hazim Šabanović, Bosanski pašaluk, Sarajevo 1959; Anđelko Mijatović, Uskoci i krajišnici, Zagreb, 1974.

POGIBIJA BRAĆE LOZA I MATE SUŠCA U ROSULJAMA 1919.

Događaji opjevani u pjesmi »Pogibija braće Lozića« istiniti su i dogodili su se svojim redoslijedom godine 1919. Čimbenici koji su samom događaju predhodili i uvjetovali ga bile su ondašnje gospodarske i društvene okolnosti u Hercegovini i susjednim krajevima.

Organizirana proizvodnja duhana u Hercegovini osobito se razvija i povećava zaposjednućem te pokrajine od strane Austro-Ugarske nakon godine 1878. Tadašnje vlasti odmah uviđaju pogodnost prirodnih uvjeta za proizvodnju kvalitetnih duhanskih sirovina u Hercegovini. Hercegovački se duhan odlikovao zlatnožutom bojom, finim tkivom, vrlo dobrim okusom, punoćom pušenja i odličnom sagorljivošću; zato i nije čudo da se taj duhan pušio na Bečkom dvoru. Godine 1880. osnovana je tzv. BH-režija. Taj duhan-proizvod, roba državnog monopola, uzgajan je od strane poljodjelaca pod brižljivim nadzorom birokratsko-financijalne službe; u tom smislu zavedeni su vrlo strogi propisi. Osnivane su financijalne postaje (»vilančke kasarne«) kojih ostatci i danas postoje gotovo u svakom selu Hercegovine i susjednih krajeva; namještenici te službe financi (»vilanci«) upisivali su koliko će tko saditi duhana, jer se proizvodnja ograničavala isključivo na potrebe monopola; za vrijeme rasta struk po struk su prebrojavali i procjenjivali koliko će pojedini saditelj proizvesti duhana, naoružani vršili su premetačine po selima i išli u ophodnju po svim prometnicama. Posebni financijski službenici (»procinitelji«) u otkupnim duhanskim postajama duhanu koji je proizvoditelj dotjerao na otkup određivali su klase i isplaćivali ga po svojoj procjeni bez suglasnosti samog proizvoditelja. Proizvodnja duhana u Hercegovini i Bosni (Orašje) razvija se i stalno se povećava; uoči prvog svjetskog rata iznosi 5980 tona, dok je za godine 1880—1914. prosjek 3030 tona.[1]

Opća gospodarska kriza uzrokovana prvim svjetskim ratom pogodila je ionako pasivnu Hercegovinu, a stvaranjem Države Srba, Hrvata i Slovenaca (Stare Jugoslavije) godine 1918. stanje se još više pogoršalo; svaka proizvodnja u ratu je bila uništena, izvršena je nepovoljna zamjena austrijskih kruna za dinare (4:1), na narod su razrezani veliki nameti i porezi i sl. Osobito su veliki porezi na proizvoditelje duhana: od težine predanog duhana državi na vlagu se odbijalo 10—12%, a na dobiveni novac za »otkupljeni« duhan plaćali su porez 22%, dok su otkupne cijene duhanu vrlo niske.[2] Da bi izbjegli takvu vrst pljačke i iz

[1] Prosječna proizvodnja duhana od 1920—1940. iznosila je 3.590 tona; u pojedinim godinama bila je različita kao godina 1931. 6.531 tonu i 1940. 8.577 tona. Vlasti ograničavaju proizvodnju duhana , seljaci-proizvođači nastoje dobiti dozvolu sa što većim brojem sadnica; u pojedinim godinama pravo saditi duhan imali su samo pristaše radikalne ili neke druge režimske grupacije.

[2] Hercegovački franjevci na čelu s dr. Dominikom Mandićem, da bi pomogli svom seljaku, godine 1919. osnivaju »Udruženje sadioaca duhana za Hercegovinu«. Zanimljivo je kako je na to udruženje reagirao neki fanancijski natpovjerenik Keller, i to riječima: »Fratre nisam nigda ljubio, ali ih sada mrzim radi Udruženja sadioaca duhana!« To udruženje godine 1925. imalo je osamnaest tisuća članova.

Radi usporedbe također je zanimljivo vidjeti račune troškova oko obrađivanja duhana na deset dunuma zemlje. Ti računi izgledali su ovako: Po proračunu Uprave monopola u Beogradu troškovi su iznosili 6.410 kruna, a po proračunu Udruženja sadioca duhana za Hercegovinu iznosili su 74.390

nužde, jer po vrijednosti tog duhana i uloženom trudu oko proizvodnje monopol nije ni približno davao pravičnu nadoknadu — seljaci proizvoditelji duhana pokušavaju tajno prodavati duhan u krajeve gdje se ne proizvodi, a osobito u Bosnu, Slavoniju i u primorske krajeve.[3] Država povećava broj financijskih postaja i broj namještenika u financijskoj službi, koji nastoje oružjem spriječiti tu trgovinu-šverc. Jedan podatak govori da je duvanjski kotar u to doba imao 28.000 stanovnika i samo četiri pučke škole, a žandarske i financijske postaje nalazile su se na svakom mjestu, i to po izvoru »kao carski dvori«, dok su škole izgledale žalosno; »četiri razreda moraju se smjestiti u jednoj siromašnoj sobi«. Nakon godine

kruna; dakle ovi zadnji proračuni su preko deset puta veći. Seljaci zahtijevaju da im se duhan plaća tako da za jedno kilo otkupljenog duhana mogu kupiti 10—15 kila kukuruza. Jedan podatak govori da se godine 1920. kilo duhana prosječno otkupljivalo po 40 kruna, dok se kg pšeničnog brašna prodavao po 15 kruna, kilogram šećera po 25 kruna, kilogram kukuruza po 5,40 kruna. Po istoj procjeni na zemljištu gdje se moglo dobiti 1 kvintal duhana moglo se dobiti 10 kvintala krumpira; za taj krumpir moglo se dobiti preko tisuću kruna više nego za duhan, a troškovi oko obrađivanja tih kultura uveliko se razlikuju. Prosjek plaćanja duhana za vrijeme Stare Jugoslavije bio je po godinama slijedeći: Godine 1920. 7,70 dinara, godine 1932. 9,75 dinara, godine 1933. 6,21 dinara, godine 1934. 5,50 dinara, godine 1938. 13,13 dinara i godine 1939. 26,13 dinara.

[3] Duhan se nosio na leđima i u Slavoniju. Npr. u Osijek se stizalo za 15 do 20 dana. Možemo samo zamisliti kakvim su tegobama šverceri duhana bili izvrgnuti: žandarskim i financijalnim zasjedama, izvidnicama i potjerama, te gladi, žeđi, golotinji, bosotinji, umoru i nevremenu. Jedan podatak iz godine 1935. govori da je u samom Prenju od nevremena do te godine smrtno nastradalo stotinjak švercera duhanom. Godine 1920. izišao je zakon da svakom onom koji uhvati švercera pripada uhvaćena roba.

1918. žandari i financi upotrebljavaju oružje pri vršenju svojih dužnosti često, bezobzirno i okrutno.

U prije navedenim prigodama zbili su se događaji opjevani u pjesmi »Smrt braće Lozića«, i to u kolovozu i rujnu 1919. U početku kolovoza, 6-og ili 7-og, petnaestak švercera iz Vitine i Grljevića te iz nekih sela tadašnje čitlučke općine, ponijelo je duhan u Bosnu; put ih je vodio preko Kočerina, Izbična i dalje. U gorskom kraju, između Rakitna i Drežnice na Rosuljama, ti putnici nagazili su 8. kolovoza na finanačku zasjedu iz Poklečana u Rakitnu koja je pucala po njima i u bjesomučnoj pucnjavi tri su čovjeka ubijena, a nekolicina ih je ranjena. Poginuli šverceri bili su braća Loze iz Vitine (Gornja Vitina-Uljevine), Ante (star 30 godina) i Mate (star 24 godine), sinovi Nikolini i Mate Sušac (star 32 godine) iz Grljevića, a bio je rodom iz Blatnice, sin Martinov.

Tko je sve od švercera ranjen, danas nije moguće utvrditi. Spominje se da je financ Đurak, na

Grobovi ubijenih Ante i Mate Loze i Mate Sušca na Rosuljama.

prigovor narednika Svatoša da nije nikoga ubio, bodežom ranio već ranjenog Ivana Brkića iz Grljevića. Ostali šverceri su se razbježali; ali kad su doznali da su neki od njihovih supatnika ubijeni i ranjeni, vratili su se natrag i predali se. Zatim su kroz zatvore preko Rakitna i Posušja bili sprovedeni u Ljubuški, gdje su bili saslušani i pušteni svojim kućama.

Ubijeni su pokopani, pošto ih je pregledala državna komisija na mjestu gdje su poginuli i to 12. kolovoza 1919. Braću Loze uz pomoć Rakićana pokopao je otac Nikola, ubijenog Mate žena Šima rođena Kordić, te tetak im Jozo Kordić iz Grljevića. Vjerojatno je tada pokopan i pok. Mate Sušac, jer grobovi su jedan do drugoga; braća Loze pokopani su u jedan grob,[4] a pok. Mate Sušac u poseban grob.

U tom pokolju od finanaca su sudjelovali finanački narednik u Rakitnu Josip Svatoš i financi Slezak i Đurak, imena posljednje dvojice nisu poznata.

O odjeku netom opisanog događaja nije potrebno govoriti, vjerojatno je svako hercegovačko oko zasuzilo nad viješću o tom pokolju, a malo tko nije za osvetom uzdahnuo. Doista osvetnici su se ubrzo našli, ne toliko radi same osvete, nego zato što su se i sami našli pred cijevima ubojica.[5] U početku rujna, oko dvadesetpet do trideset dana pošto su ubijena braća Loze i Mate Sušac, četiri

[4] Godine 1971. brat braće Loza, Marko, obnovio je grob svoje braće Ante i Mate i postavio od cementa križ na kojem je upisano: »Ovdje počivaju u miru Božjem Ante i Mate Lozo. Poginuli od vilanaca 1919. g. Spomenik podiže brat Marko 1971. g.«

[5] Za Josipa Svatoša zna se da je bio iz Češke, i u Rakitno je došao za narednika (»raspicienta«) godine 1915. Za četiri godine boravka u Rakitnu tvrdi se da je ubio desetak švercera, i predaja kaže da se Svatoš nakon ubojstva švercera na Rosuljama u nekim privatnim gostionicama hvalio da ne će otići iz Rakitna dok čitavo Rakitno ne okiti švercerskim grobovima.

momka iz Rakitna, iz sela Sutine, ponijela su duhan u Bosnu, u smjeru Travnika, i to dvojica Reza: Jure, zvani Stipić i Ante, zvani Aleksić, Andrija Dumančić, zvani Bubić i Pere Zlomislić, zvani Žucan. Put je ove švercere duhanom vodio preko Vlašna, Konjskog, Debelog brda i Mučinovca. Bilo je navečer oko devet sati kad ih je na samom ulazu u šumu na Mučinovcu zaustavila finanačka izvidba sa Svatošem. U pokušaju da svežu švercere došlo je do borbe u kojoj Jure Rezo ubija narednika Svatoša, a druga dvojica finanaca bili su teško premlaćeni, tako da je jedan od njih, Đurak, umro u bolnici.

Pošto su se oslobodili finanaca, šverceri sakriju svoj duhan i kao momci obiđu po cijelom Rakitnu pjevajući gange te posjete mnoge djevojke kako bi se mogli opravdati pred istragom da su tu večer proveli na sijelu. Riječ da ne će nikome odati što su učinili zadali su međusobno.

Teror što je nastao nakon Svatoševa ubojstva u sjeverozapadnoj Hercegovini (područje posuške i ličke općine) bio je neviđen. Zatvarani su svi oni na koje se moglo posumnjati, mučeni na razne načine: premlaćivanja, mučenja gladovanjem, gaženjem bosim nogama vatre i trnja, itd.[6] Na područja Rakitna svojim zlodjelima osobito su se isticali dvojica istražitelja: Osman Čengić[7] i neki Kundak. Ljudi i žene su premlaćivani tamo gdje su bili zatečeni, bilo kod kuće ili na radu, negdje na njivi ili u šumi. Godine 1920., 13. srpnja »pokusni žandar« Osman Čengić u planini Štitaru

[6] Tako su iz Kočerina po više mjeseci bili zatvoreni: Ambroža Sabljić, Mate Markić, Jozo Banožić, Martin Martinović, te iz Ljubotića Stipan Vukoja i bili izvrgnuti svakakvim mučenjima.

[7] »Jedan Rakićak«, izvjestitelj u »Narodnoj slobodi« od 18. kolovoza 1920. naziva Čengića »Azijatom« i »živoderom«. U istom se broju tog glasila iznosi da se taj »pokusni žandar« predstavlja stanovništvu onog kraja imenima: Ivica i Karlo radi zavaravanja.

uhvatio je Antu Zlomislića koji je vršio žito, otjerao ga u šumu, svezao i objesio za bukvu, nagoneći ga da kaže gdje mu se brat krije. Zlomislić je na bukvi visio »oko dva sata«. Poslije toga su ga mučili da prizna da su primali mito žandarski narednik Galiot i glavar Rakitna Marko Zlomislić, koji su također bili zatvoreni. I sam župnik Rakitna fra Jure Zlopaša je bio zatvoren. Da ne bi nabrajao druga zlodjela, radi primjera, dovoljno je navesti podatak da je neki žandar na Blidinju u kući nekog Skoke na svojoj dužnosti »za kralja i otadžbinu« izvršio nuždu na ognjištu!

Nakon dvije godine istrage ubojice financa su otkrivene. Neka žena u svađi odala je čitavu stvar. Daljni tijek tog zbivanja bio je slijedeći: Jure Rezo pošto je otkriveno Svatoševo ubojstvo pobjegao je u Ameriku, gdje je ostao punih devet godina, Ante Rezo osuđen je na četiri godine zatvora, a Andrija Dumančić krio se punih šest godina, dok je Pero Zlomislić pod istragom odležao samo mjesec dana, zato što je u sukobu s financima pobjegao s poprišta.[8]

[8] Od navedenih sudionika u opisanom događaju još je uvijek živ Pero Zlomislić. Jure Rezo i Andrija Dumančić bili su obuhvaćeni pomilovanjem i na taj način oslobođeni izdržavanja kazne.

11.

POGIBIJA BRAĆE LOZIĆA[9]

Na tisuću i devet stotina
Devetnesta što biše godina
Braćo mila od ljubuškog kraja,
Jedna majka porodila zmaja,
Rodila ga majka kao diva,
U Rakitnu vilanac je bija,
I dosta je majki ucvilija,
Jednu majku što je ucvilija,
Tri njezina sina pogubija,
Prezimenom to Lozići biše,
Na Rosuljam[10] život izgubiše,
Od Cvatoša krvopije prave,
Za duvan su izgubili glave;
Da je komu bilo poslušati,
Za sinovim kako cvili mati,[11]
Cvilila je pet miseci sviju
I Cvatoša kune krvopiju:
»Oj Cvatoše, krvopijo muška,
Tebe tvoja pogodila puška,
Jer grij težak ti napravi Bogu,
Ja ti nikad oprostit' ne mogu!«
Žene[12] plaču, mala dica cvile,
Pogubili roditelje mile,
A nevina dica i ne znaju,

[9] Kako smo vidjeli pravo prezime jest Loze. U narodu se priča o pogibiji trojice braće Loza ili Lozića, te je tom predajom autor ovih redaka bio zaveden i u svojoj knjizi »Ganga«, Duvno, 1973, str. 294. i iznio da su ubijeni bili trojica braće Loza iz Vitine.

[10] Rosne poljane ili Rosulje su dio planinskog spleta između Rakitna i doline Dražanke.

[11] Majka dvojice ubijenih braće Loza je Šima rođ. Matijašević iz Vašarovića, a majka ubijenog Mate Sušca je Matija rođ. Šimović iz Hamzića.

[12] Od ubijenih je jedino bio oženjen Mate Lozo, i to Šimom rođ. Kordić iz Grljevića.

Da su mrtvi u tuđemu kraju;
Znaju žene sirotice prave,
Oj Cvatoše, ne nosija glave,
Selo tiši ucviljene žene,
Da prižale ljude izgubljene,
A žalosnoj majci srce nako,
Ne more se utišit nikako,
Tišnja ljudi to je džaba sviju,
Ne videći mrtva krvopiju.
Ova kletva ne biše mu laka,
Majka opet rodila junaka,
Iz Sutine porodila lipe,
Juru Rezu pokojnoga Stipe,
Jure poznat, jer je svukud oda,
Duvan noseć do Bosanskog Broda;
Čuven bio da to više nema,
Jednu večer u Bosnu se sprema;
On sa sobom poziva mladića,
Krasna momka Antu Aleksića;[13]
Ante biše razvijen u t'jelu,
Takvog nema u Rakitnu[14] selu,
Oči crne, a kosa mu smeđa,
Biše širok metar priko leđa;
Još je Jure probrao od sviju,
Krasna momka Dumančić Andriju.[15]
I on biše momčetina krasna
I pogleda bija je opasna,
Krasna ovo sva tri su mladića,
Poveli su Peru Zlomislića.
Četvorica u partiji biše,
Aleksića kući dolaziše,
A još nisu uprtili žake,
Jure daje savite ovake:
»Braćo mila, od nas svaki znade,
Krvopija vilanac imade,
Ne bižimo, braćo«, Jure veli
»Jer on i nas pogubiti želi,

[13] Ante Rezo, zvani Aleksić.
[14] Vidi opasku br. 14 na str. 82.
[15] Andrija Dumančić, zvani Bubić.

Džaba bižat zrno će nas stignut,
Već nji triba na privaru dignut;
Čim zapuca odma ćemo stati,
U ruke se nji'ove pridati,
Ruke ne daj povezati zdravo,
Nek nas gone u kasarnu pravo,
Ako braćo dođemo do toga,
Neka svaki drži po jednoga,
Lako ćemo svladati vilance,
Kad nemamo na rukama lance!«
Taman biše oko osam sati,
Svaki žaku na ramena lati,
Suvo vrime, putovanje tvrdo,
Zdravo došli u Debelo brdo,
I tu malo odmoriše tada,
Kad ji srite nekakva ograda;
Kad su bili ogradi na klanac,
A iz puške opali vilanac,
Kako puca ko da praznik slave,
Njima zrna zvižde oko glave;
Oni staše, duvan ne baciše,
Nego ruke u vis podignuše,
Ali Cvatoš viče na vilance:
»Sva četiri vežite u lance!«
Jure Rezo junačkoga roda,
Ovako je njima riječ doda:
»Ne damo se vezati nikako,
U kasarnu gonite nas vako!«
S tim vilanci zadovoljni biše,
Odma Peru naprid postaviše,
Za svakim je po jedan vilanac,
A za Jurom vilanac Cvatoše.
Kad se s njima nazad povratili,
Svaki misli što su govorili.
Jure Rezo od junačke krvi,
On će opet započeti prvi;
Viče Jure što je bolje moga:
»Drži, braćo, svaki po jednoga!«
Na Cvatoša Jure se navali,
Odma Cvatoš iz puške opali,

To je bilo one noći vedre,
Juri zrno prođe pored bedre,
Kada Juru malo barut sprži,
Rasrdi se pa ga čvršće drži;
A Jure je bija krvi muške,
Ufatija po sridini puške,
Na puški je bila još bajneta,
Ali Juri to ništa ne smeta,
Jure sebi pomoćnika traži,
Neće Pero ništa da pomaže;
Jure na to: »Što ću jadan Bože«?
Na Juri se sada rane mnoge,
Pa ga Jure slomi priko noge,
Pa on uze jedan kamen veo,
Pa Cvatoša udari u čelo;
Kako ga je jako udario,
Mislio je da ga je ubio;
Pade Cvatoš pokraj druma puta,
Brže Jure Anti doskakuta,
Jure Anti primiče se bliže,
Al se Cvatoš na kolina diže,
Pita pušku, al ne more glasno,
Oču Jure i biše mu jasno,
Cvatošu se Jure povratio,
I riči mu ove upravio:
»Diži ruke Svevišnjemu Bogu,
Ja te noćas osuditi mogu.«
Osudi ga Jure tad veselo,
Puče puška, smiri ga u čelo;
Mrtav Cvatoš pade pokraj puta,[16]
Brže Jure k Anti doskakuta,
Da vidite sokolovi mladi,
Ja što Ante od vilanca radi,
Pritiska ga Ante toga časa,
U vilanca ne imade glasa,
I Andrija brate svoga tuče,

[16] Cvatoš je pokopan u grobilju u Rakitnu; bio mu je podignut od financijalnih vlasti i spomenik, ali se danas ne može pronaći, jer je uništen u tijeku prošlog vremena.

Stoji jeka sve doline uče,
Strašna jeka daleko se čuje,
Sve zaspale ljude probuđuje,
Pa iza sna iz kuća iskaču,
Pa i oni od žalosti plaču,
Strašna jeka i velika buka,
Misle ljudi švercerin je muka,
Ova muka biše noćas svima,
A najviša biše vilancima.
Kad je noći oko pola bilo,
Ušuti se plakanje nemilo,
Više 'uke opće ne bijaše,
Kada Ante Juri besiđaše:
»Dragi Jure, ne smatram te kriva,
Da ga nisi ostavija živa.«
»Cvatoš metak dobija u čelo!«
Odgovori Jure to veselo:
»Za Cvatoša ništa se ne plaši,
Čini mi se svi su živi naši!«[17]

Iz Izbična (1972.)

[17] U radu na ovom prikazu služio sam se izvorima: »Narodna sloboda«, Mostar, godišta 1919. i 1920. i »Jugoslavenski duvan«, Beograd, 1939, br. 2.

Dragocjene podatke o navedenim zbivanjima dobio sam od Joze Kolobarića (rođ. 1922.) i Tome Zlomislića (star oko 75 godina), oba rodom iz Rakitna, Jerke Marića iz Posušja (rođ. 1903.), Marka Loze, brata ubijenih Loza i njegove žene Ive rođ. Boras iz Vitine, Joze Penavića (rođ. 1906.) iz Lištice, svojevremeno vršitelja dužnosti tajnika »Udruženja sadioca duhana za Hercegovinu«, Nike Sušca pok. Jure iz Grljevića (rođ. 1904.), te župnika: fra Viktora Kosira iz Vitine, don Pavla Filipovića iz Grljevića i fra Bonifacija Barbarića iz Čerina. Sa stručne strane na ovom prikazu pomogao mi je dr. ing. Ivan Delač, direktor Duhanskog instituta u Zagrebu, koji je u Hercegovini proveo dosta godina kao duhanski stručnjak.

Grobove ubijenih u Karamanovim klancima pohodio sam u rujnu 1974. s fra Alojzijem Bošnjakom, župnikom u Rakitnu, s Jerkom Marićem iz Posušja i sa Slobodanom Primorcem iz Tihaljine; tom zgodom snimio sam i njihove grobove.

B A L A D E

12.

TRI DIVOJKE-ROPKINJE

Proplakala po Blidinju[1] trava,
Pitala je Grkuš[2] voda ladna:
»Zašto plače po Blidinju trava?«
Odgovara po Blidinju trava:
»Sad prođoše tri Turčina mlada,
Provedoše tri divojke mlade:

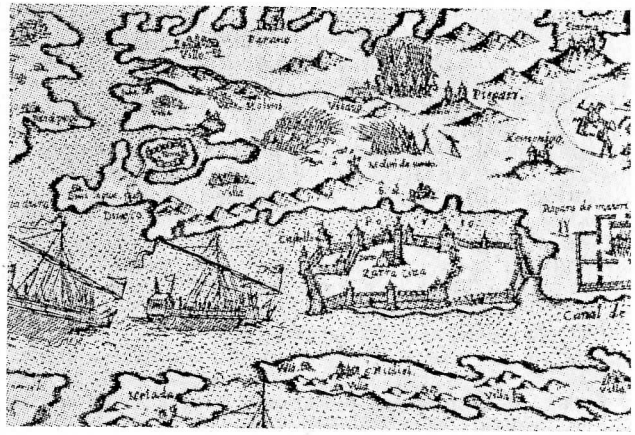

Zadar, bakrorez iz 1571. godine, detalj. U pozadini se nalaze Ravni kotari.

[1] Blidinje je jezero u Hercegovini između Čvrsnice i Vrana; nalazi se na nadmorskoj visini od 1183 m, površina mu je oko 3,2 km², a dubina od 3—4 m. I neposredno područje oko jezera naziva se Blidinjem.

[2] Grguš ili Grkuš je poznati izvor ispod Jelinka, ogranka planine Čvrsnice. Taj izvor je vrlo značajan za onaj kraj koji je oskudan vodom za napajanje stoke. Naziv je dobio po nekom Grguru, kojeg je ime kroz predaju vezano za taj izvor.

Prva iđe Smiljanića Kata,[3]
Ciči, plače do Boga se čuje,
I cjeliva vinčana prstena:
'Moj prstenu, lip ti si mi bija,
Da te Turci obljubiti ne će!'

[3] Smiljanići su poznata hrvatska uskočka obitelj, koja je nešto prije 1647. doselila iz Like, s Udbine, u Ravne kotare , i to otac Petar s četiri sina: Ilijom, Filipom, Ivanom i Matom, te s kćerkom Ankom. Petar se istaknuo kao ratnik u mnogim bojevima s Turcima i u uskočkim pohodima te je imenovan za zapovjednika svih uskoka Ravni kotara. Srpnja 1648. Petar je poginuo u pohodu na Ribnik u Lici, u kojem je zapovijedao tisućom ratnika.
Petra je na položaju zamijenio njegov sin Ilija, koji je u vrijeme očeve smrti imao dvadesetak godina. Iz tog doba imamo i Ilijin opis: bio je mlad, niska stasa, crnomanjast, ospičav, kestenjastih brkova, koji su, po riječima providura Foscola, u mnogim slučajevima unijeli pouzdanje u njegovu osobu«. Ilija se kao i njegov otac Petar istaknuo u mnogim bojevima s Turcima po Ravnim kotarima, Bukovici, oko Knina, Šibenika, Livna i po Lici. Poginuo je od turske zasjede 5. rujna 1654. u klancu Vučjak u Velebitu, kad se sa svojim bratom Filipom vraćao s pohoda na Udbinu u Lici. Po predaji, Iliju je ubio znanac Radojica Vlašić (tj. Vlah), kojeg je tri puta spašavao iz okova s galije i četvrti put »s tanani višala«. Smrt Ilijina «pobudila je najveće uzbuđenje, jer je u sedam godina junakovanja počinio više junaštva nego ikoji od njegovih suvremenika«. Ilijin suvremenik mletački povijesnik Girolamo Brusioni napisao je u toj prilici» da su iza njegove smrti u narodu njegovu ostali jaki osjećaji ponosa radi Ilijina junaštva«, te da je »umro kao jedan od najhrabrijih vojnih zapovjednika, koji su u tijeku mnogih godina ratovali u Dalmaciji«. Drugi Petrov sin Filip također se vrlo rano istaknuo kao ratnik; godine 1647. služi kao obični konjanik. Godine 1650. već je harambaša i njegov izgled je ovakav: »Mala rasta, šarenih očiju, kestenjaste kose, s prvim dlačicama na nausnicama, od dvadeset godina otprilike«. Možemo zaključiti da je Filip sudjelovao u svim pohodima sa svojim ocem i s bratom Ilijom, a nakon smrti Ilijine imenovan je poglavarom svih ravnokotarskih uskoka. Godinu i pol dana kasnije i Filip je poginuo: i to 24. siječnja 1656. u Šibeniku u sukobu s mletačkim

Druga iđe Pletikosa Jela,[4]
Ciči, plače do Boga se čuje,
I raspliće svoje kose duge:
'Moje kose, moje pletikose,
Duge jeste i lipe mi jeste,
Da vas Turci obljubiti ne će!'
Zadnja iđe Mandušića Luca,[5]
Ciči, plače, do Boga se čuje,
Nagrđuje svoje lice bilo:
»Jao meni moje lice bilo,
Uvik li si meni lipo bilo,
Da te Turci obljubiti ne će!«

Iz Tihaljine (1972.)

plaćenicima. Pet dana kasnije Filip je pokopan sa svojim zastavnikom Franom Matininićem u crkvi Sv. Stošije u Zadru. Druga dva Petrova sina također su poginula, i to godine 1647., jedan u borbama za Zemunik, a drugi u borbama oko Vrane. Junakinja ove balade Kata Smiljanić je povijesna osoba i žena Ilije Smiljanića. Kata se spominje u više narodnih pjesama. Za nju se zna da je po vjerskom podrijetlu bila muslimanka ugledna roda i na krštenju je dobila ime Kata kao što se i pjeva u nekim pjesmama. U braku s Ilijom Kata nije imala djece. Nakon godinu dana Ilijine smrti udala se za harambašu Milivoja Zubičevića; u tom braku Kata je imala dvoje djece: Franicu i Luku.
Od Smiljanića nitko nije imao izravnog potomstva i njihov rod produljio je sestrić im Smoljan Smiljanić.
U Zemuniku kod Zadra i danas je sačuvan posjed Smiljanića i njihove kuće još uvijek služe za stanovanje.

[4] Nekoliko se junaka prezimenom Pletikosa susreće u narodnim pjesmama, a osobito Rade Pletikosa. Iako prezime Pletikosa i danas postoji u nekim mjestima između Drniša i Šibenika, ipak o tim junacima u povijesnim izvorima nemamo traga. Takav je slučaj i s junakinjom ova balade Jelom Pletikosom.

[5] Slava Vuka Mandušića dala je povoda stvaranju treće junakinje ove narodne pjesme Luce Mandušića.

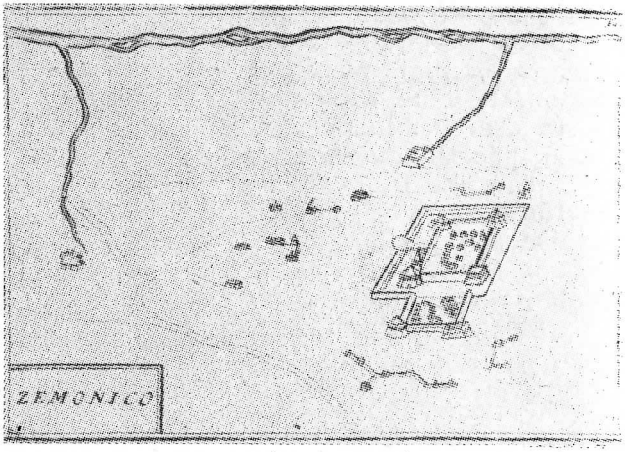

Zemunik (Ravni kotari). Rad: Coronelli P. Maestro, 17. stoljeće.

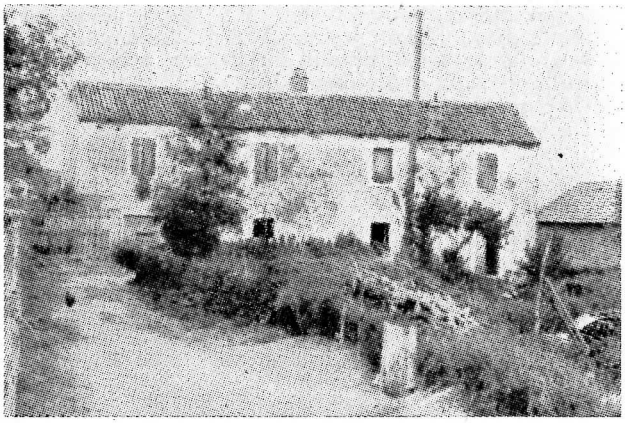

Ostaci Smiljanića kuća u Zemuniku, snimak iz 1969.

13.

Kad L'jevljani na vojsku pođoše,
Pred njima je L'jevljanine Ivo;
Sve se Ivo obzire na L'jevno,
Pitali ga na izred junaci:
»Što se, Ivo, obzireš na L'jevno,
Il' je tebi žao tvoga L'jevna,
Ili žališ svojih b'jelih dvora
Il' u dvorim ostarjelu majku,
Il' je tebi žao mile seke,
Mile seke i brata nejaka,
Il' t' je žao roda i plemena,
Ili žališ vjerenicu ljubu?«
Progovara L'jevljanine Ivo:
»O bora vam, na izred junaci,
Kad pitate, pravo da vam kažem:
Nije meni žao b'jelog dvora,
Ni u dvoru ostarjele majke,
A ni seke ni brata nejakog,
Niti žalim roda ni plemena,
Već je meni žao vjerne ljube,
Jer j' u ljube čedo prenejako,
Prenejako, ali poplačljivo,
A moja je i poljuta majka,
Ubit će je i pokarat će je.
Moja ljuba nikog ne imade
Koji bi je mladu obranio,
Obranio majci opravdao,
Doli mene svojega Ivana,
Pa i mene od nje rastaviše
I spremiše na crvenu vojsku.«

(druga polov. XIX. st.)

14.

Koja gora, Ivo, koja gora Ivane,
Koja gora, brate Ivo, razgovora nema?
Romanija, Ivo, Romanija[4] Ivane,
Romanija, brate Ivo, razgovora nema!
Prođe junak Ivo, prođe junak Ivane,
Prođe junak, brate Ivo, pa ju razgovara!
I provede, Ivo, i provede Ivane,
I provede, brate Ivo, konja zelenoga!
I na konju, Ivo, i na konju Ivane,
I na konju, brate Ivo, brata ranjenoga!
Aj pojaši Ivo, aj pojaši Ivane,
Aj pojaši brate Ivo, pa ju razgovori!

Iz Tihaljine (1973.)

15.

Ružmarin se rađa kraj Saraj'va grada,
Oće da putuje, zemlji ne kazuje.
Žalila ga draga, pratila ga banda:
»Ne žali me, draga, ne prati me, bando,
Nemoj žalit, draga, kroz ordiju proći,
Kroz ordiju proći, na moj grobac doći!«
»Po čem ću ti, dragi, grobac poznavati?«
»S koje strane, draga, bijela ružica,
S desne strane, draga, vinova lozica,
Poviš glave, draga, studena vodica,
Ti dovedi, draga, mog konja đogata,
Pa ga veži, draga, za ružu rumenu,
Neka žali đogo svoga gospodara,
Pa dovedi, draga, kolo divojaka,
Ko je žedan, draga, neka vodu pije,
Ko je mlađan, draga neka ružu bere!«

Od Duvna (kraj XIX. st.)

[4] Romanija je planina kod Sarajeva u Bosni s najvišim vrhom 1629 m.

16.

Cviće mi polje prikrilo,
Sam' jedna staza ostala,
Tuda mi dragi pro'odi,
Za sobom đogu dovodi,
Đođi mi, dragi, pod pendžer,
Da kažem ti svoje jadove:
Stara me majka udaje,
Duša se s tilom rastaje,
Ne da me majka za draga,
Već daje samo rad blaga,
Podaj me, majko, za draga,
Ja ću ti otić bez traga!

Od Duvna (kraj XIX. st.)

17.

Doli pazar iza Ljubuškoga,[5]
U njem momče iza Imotskoga,[6]
Prodaje ga ostarila majka,
Kupuju ga tri divojke mlade,
Sve tri daju tri tovara blaga,
Nameće se Stambol-udovica,[7]
Ona daje tri tovara blaga
I siniju od suvoga zlata,
Okolo nje šaravita guja,
Na glavi joj alem-kamen dragi,
Pri čemu se vidi večerati
I dvanaest konja potkovati,
Prodade ga Stambol-udovici.

[5] Ljubuški je općinsko mjesto u Zapadnoj Hercegovini i središnje mjesto kraja zvanog Nahija. Iznad Ljubuškog izdižu se ostatci stare tvrđe koja potječe iz doba samostalnosti Hercegovine (1448. do 1482.).

[6] Imotski je središnje mjesto Imotske krajine; nalazi se na granici Dalmacije i Hercegovine i na prometnici Split—Mostar.

Otalen se oni podigoše
I krenuše ka Stambolu gradu.
Kupovan je vrlo neveseo;
Pitaše ga Stambol-udovica:
»Što je tebi, mladi kupovane?
Ali žališ tri tovara blaga,
Ali žališ svoga zavičaja,
Ali žališ ostarile majke?«
Govori joj mladi kupovane:
»Ja ne žalim tri tovara blaga,
Niti žalim svoga zavičaja,
Niti žalim ostarile majke,
Što će staru nebrojeno blago,
Nevista joj kose počupala,
Zemljica joj u se ne davala,
Dušica joj Boga ne vidila,
To izusti, a dušu ispusti,
Za divojkom, ne ti udovice.«

Iz Tihaljine (1973.)

18.

Zaplakala stara majka Džaferbegova;
»Džaferbeže, ludo dite, što mi dovede,
Dovede mi ludo mlado, ne će raditi!«
Razljuti se Džaferbeže, ode na čardak,
Sablja zveknu, ljuba jeknu, čedo zaplaka,
O prokleta, stara majko, što ti uradi!?

Iz Ledinca (1971.)

19.

Crna gora nema razgovora,
Ni divojka koja majke nema,
Majke nema, milovanja nema,
Majke nema, razgovora nema!

Iz Tihaljine (1973.)

[7] Tj. udovica iz Istambula.

ROMANCE

20.

Što se sija tamo dolje, tamo dolje u gori?
Il je sunce, il je mjesec, ili su sjajne zvjezdice?
Nit' je sunce, nit' je mjesec, nit su sjajne zvjezdice,
Već su ono b'jeli dvori, b'jeli dvori Jelini.
Po njim šeta mlada Jela, rosno cv'jeće zalijeva;
A ja uzmem streljicu, da ustrijelim Jelicu;
Jela je se molila, bijele ruke sklopila:
»Nemojte me strijeljati, lijepo ću vam pjevati!
Ako će te rosna cvijeća, vi dođite ujutro,
Ako će te vode ladne, vi dođite na podne,
Ako će te mene mladu, vi dođite uvečer,
Uvečer je svako staro leglo (pa je) zaspalo!«

Od Mostara (1940.)

21.

Djevojka je pošla za goru na vodu,
Za goru je zašla, ranjenika našla,
Ranjen glavu diže, djevojka pobiže.
Djevojko ne bježi, već mi rane veži!
Djevojka se uvati rane zavijati,
Kecelju derala, rane zavijala,
Maramu prodala, melem kupovala,
Momak se je kleo: Moja mila djevo,
Ako ja ozdravim, tebe ne ostavim!«
Kad momak ozdravi, curu zaboravi.
U momka je vjera, ko na moru pjena,
U djevojke vjera, tvrđa od mermera!

Od Mostara (1940.)

22.

Sinoć 'ajduk niz goricu sađe,
Na 'ajduku zelena dolama,
Sva dolama krvi polivena,

S obe strane do zelene trave;
Niz dolamu puce niz nidarce,
Tri najveće puce pod grlašcem,
Sridnjom 'ajduk rujno pije vino
I nazdravlja momcim i divojkam:
»Zdravi bili svi u kolu momci,
Zdravi bili pa se poženili,
I to s otim iz kola divojkam!«

Od Duvna (kraj XIX. st.)

23.

Vijala se jelika,
Priko brda velika;
To ne bila jelika;
Već divojka velika,
S momčetom se varala,
Na nogu mu stajala,
I na čizmu crljenu.
Biser si mu prosula,
Pomozi mu kupiti!
Sutra ćemo raniti,
U kolo se staviti!

Od Duvna (kraj XIX. st.)

24.

A ko nam je u kolu?
Zlato Mara u kolu.
Na Mari je košulja,
Bilom svilom šivena,
A crvenom kićena.
Biraj, Mare, koga ćeš,
Baš ako ćeš i mene,
Bolji drug je kraj mene!

Od Duvna (kraj XIX. st.)

25.

Ćeri Mare, je si l' ruvo prala?
Nisam ga se majko ni dojala!
Doša dragi, pa mi vodu muti.
Kuni majko i ja sam ga klela,
Da mu kuća žita ne uzela,
Da mu bačva vina ne prolila,
Bile mu se 'iljadile ovce,
Triput ovce, dvaput mali janjci!

Iz Tihaljine (1973.)

26.

Pod onom, pod onom gorom zelenom,
I onom, i onom visom planinom,
Malo se, malo se selo vidilo,
U selu, u selu kolo igralo,
U kolu, u kolu moja divojka,
Po čem je, po čem je bolan poznaješ?
U licu, u licu bila rumena,
U struku, u struku tanka visoka,
Po tom je, po tom je bolan poznajem!

Iz Tihaljine (1973.)

27.

Imam svoga u potaji dragog;
Oće me, ne će mu;
Ne da mene babo,
Nije meni drago,
Dao bi me babo,
Da je meni drago,
Jer me prosi budala,
Nit' se mogu udati,
Nit' budali ujati!

Od Duvna (kraj XIX st.)

28.

Procvilila sirota divojka,
Niže Duvna u Kolu ravnome,
Pivat oću, ama je sramota!
Sve plakala, a Boga molila,
Da joj Bog da Ivana Kevića,
Ona svoga ne imala perca,
Na bunišću ufatila pivca,
Pa mu perce isčupa iz krilca,
Te napisa list knjige bijele:
»Moj dragane, Ivane Keviću,
Dođi meni u prvu nedilju,
Ako ne ćeš do nedilje doći,
Ja ću mlada za drugoga poći,
Za drugoga makar i gorega!«

Od Duvna (kraj XIX st.)

29.

Kolo igra Jarekova Jela;[1]
»Seko Jelo, ja te vinčat neću!«
»Brate pratre, ni molit te ne ću;
Tri u Brotnju,[2] četiri na Umcu,[3]
Od ti sedam vinčat će me jedan!«

Iz Ledenica (1971.)

30.

Ja posudi vitu jelu, kraj mora, kraj!
A uz jelu bilu lozu, kraj mora, kraj!

[1] Zanimljivo je da se djevojka Jarekova Jela spominje po svojoj obijesti u nekoliko pjesama s obje strane rijeke Neretve, a da nisam uspio otkriti tko je i otkud je bila zapravo ta djevojka.
[2] Broćno ili Brotnjo je područje sa zapadne strane Neretve, između te rijeke i planine Trtle sa središtem u općinskom mjestu Čitluku.
[3] Umac (Humac) je mjesto s franjevačkim samostanom; nalazi se uz Ljubuški.

A uz lozu struk nevena, kraj mora, kraj!
A uz neven mladu divojku, kraj mora, kraj!
Meni glasi dodijaše,
Da je jela posičena,
Da je loza iščupana,
Da je neven uvenuo,
Da j' divojka obljubljena!
Ja otiđo, pa obađo,
Kad ne moreš pristupiti,
Od visine vite jele,
Od odroda bile loze,
Od mirisa struk nevena,
Od lipote divojačke!

Iz Tihaljine (1973.)

31.

Pasla ovce Stojana,
Na moru ji pojila,
Pod javorom brojila,
K njoj dolazi vojvoda:
»Kol'ko imaš, Stojana?«
»Petsto ravni, vojvoda!«
»Oćeš prodat, Stojana?«
»Oću brate vojvoda!«
»Pošto su ti Stojana?«
»Po 'iljadu, vojvoda!«
»Oćeš li mi za brata?«
»Ne ću brate, za tvog brata,
Sinoć sam ga vidila,
Opanci mu lamaju,
Naprśnjaci tetlaju,
Gunjina mu opala,
Kapetina propala,
Na plećin mu torbica,
U torbici tikvica,
U tikvici vodica,
Ne volin ga, ne ću za nj!«

Iz Tihaljine (1973.)

32.

Pasla ovce Stojana, Stojana,
Širom, mirom do mora, do mora.
Na moru ji pojila, pojila,
Pod javorom brojila, brojila.
Sve joj ovce priđoše, priđoše,
Samo ne će Šarenče, Šarenče!
Zove brata Mijata, Mijata,
Da donese sikiru, sikiru,
Da napravi skakalo, skakalo,
Da joj priđe Šarenče, Šarenče,
Tako lako, lagno![4]

Iz Klobuka (1972.)

33.

Moj golube vitaline,
Ne padaj mi na maline!
Maline će opadati same,
Kada budu dobro zdrele,
Kono suze u neviste,
Prvo jutro na ognjište.
Pitale je zaovice:
»Šta je tebi nevistice,
Zašto nisi razgledala,
Pa se onda udavala?«
»Nisam vraga ni vidila,
Samo jednom na s'jelu,
U tuđem od'jelu,
Momče biše iz Ilića,
Haljine mu sa Slipčića,[5]
Čorapine iz Čapljine,
Kundurine iz Mostara!«

Od Mostara (1940.)

[4] Isti motiv je dosta raširen kod stanovništva uz rijeku Koranu.

[5] Ilići i Slipičići su mjesta kod Mostara.

34.

Malo janje u travi zaspalo,
Pokrilo se maramom po glavi,
Bile ovce travu popasoše,
Čobanica odnese maramu;
Osta janje ludo i nejako,
Ugleda ga sunce iz oblaka:
»Ustaj gori, moje janje malo,
Ustaj gori, sa mnom progovori!
Pitat ću te, pravo ćeš mi reći,
Šta je šire od široka mora,
Šta je brže od brza paripa,
Šta je draže od oca i majke,
Kojoj vodi zimi leda nema,
Koja j' gora svu zimu zelena?«
'Oćalo mu janje kazivati:
»Šire nebo od široka mora,
Draža drága od oca i majke,
Brže oči od dobra paripa,
Živoj vodi zimi leda nema,
Šimšir gora svu zimu zelena!«

Iz Tihaljine (1973.)

35.

Kiša pada, trava raste, to je godina,
U dragog mi crne oči, što mi dodija!
Da ga 'oće u vojništvo, ja bih volila,
Uzeše ga, jamiše ga, osta sama ja.
Ja mu pišem sitno pismo, dođi dragane!
A on meni otpisuje tužno, žalosno;
»Ne mogu ti, draga, doći, za tri godine,
Imam dragu pokraj sebe ljepšu od tebe!
I ljepša je i viša je, nego što si ti,
Samo nije na mom srcu kao što si ti!«
A ja njemu opet pišem, jasno, veselo:

Imam i ja drugog dragog ljepšeg od tebe,
I ljepši je i viši je, nego što si ti,
Samo nije na mom srcu kao što si ti!

Od Mostara (1940.)

36.

Ja sam svu noć majku primolila,
Da me majka ne da ove zime,
Pa ni druge, mila majko moja,
Pa ni treće di mi srce ne će!
Gledaj mati, komu ćeš me dati,
Ne daj mati samcu ni udovcu;
Samac se je samu naučija,
Udovac će prvom prikoriti.

Iz Tihaljine (1973.)

37.

Sarajevo, raj rano,
Tamo mi je, daj, dragi!
Okreni se, raj, rano,
I ja žela, šej, šenu,
Na docima, šej, šenu,
Bosa sam je, žej, žela,
Okreni se, raj, rano,
Sarajevo, raj, rano!

Od Duvna (kraj XIX. st.)

38.

Oj divojko, vele bolovala,
Što si mene mlada izvarala,
Izvarala luda i nejaka,
Da Bog da te pokopala majka!

Iz Tihaljine (1973.)

39.

Soko leti visoko,
Nosi krilo široko,
Kud god soko pogleda,
Gradu vrata ugleda,
I na vratim divojče.
Soko tiho govori:
»Biž, divojko, pod brdo,
Sapni puce pod grlo,
Da se grlo ne bili,
Da me srce ne boli!«
»Bolilo te za majkom,
Kao mene za tobom!«

Od Duvna (kraj XIX st.)

40.

U jablana visokog, visokog, janje moje,
Dosta lada širokog, širokog, janje moje!
Dosta lada debelog, debelog, janje moje,
Pod njim ovce planduju, planduju, janje moje!
Ovce moje, plandujte, plandujte, janje moje,
I meni se nadajte, nadajte, janje moje!

Iz Tihaljine (1972.)

41.

Oj javore, moj javore,
Tvoje drvo ponajbolje;
Povila se tvoja grana
Okolo rumana!

Iz Tihaljine (1973.)

42.

Sinoć mi dragi dolazi
I meni mladoj govori:
»Ne iđi, draga, na vrata,
Tvoje me lice oprži,
Ne iđi,draga, na penđžer,
Tvoje me oči striljaju!«

Od Duvna (kraj XIX st.)

43.

Da sam znala da mi dragi boluje,
Nosila bi ponude;
Na papiru šećera,
Neka dragi večera,
U bocunu mlika,
Eto dragom lika.

Iz Tihaljine (1973.)

44.

Iđe Ivan priko Nevesinja,[6]
Za glavom mu grana mesliđana,
U ruci mu od zlata kutija,
U njoj spava jedna cura mlada!

Iz Tihaljine (1973.)

45.

Cura govorila momku: Dođ bolan dovečer!
Nad kućom ti pivac piva, pa ne mogu doći!
Bacit ću mu šaku žita, dođi bolan slobodno!
Prid kućom ti kuca laje, doći ne mogu!
Bacit ću joj koru kruva, dođi bolan slobodno!
Na kući ti vrata škriplju, doć' ti ne mogu!

[6] Nevesinje je općinsko mjesto u Istočnoj Hercegovini.

Ulit ću jim šaku vode, dođi bolan slobodno!
Majka ti je laka sanka, doć' ti ne mogu!
Ninat ću je, ljuljat ću je, dođi bolan slobodno!

Iz Tihaljine (1973.)

46.

O divojko, boluje ti majka!
Nek boluje i gore joj bilo,
Što je mene u jedinka dala,
Što me nije u tri brata dala?!
S jednizim bi cviće ružu brala,
S drugizim bi u kolu igrala,
A trećem bi na ruci spavala!

Iz Tihaljine (1973.)

47.

Digoše se dva mladića jaka,
U kotline tražit divojaka;
Di nađoše, odma povedoše,
Uđašiše Maru na samaru,
A Liljanku na golu riđanku,
Kad su bili gorom putujući,
Obazdri se Marin đuvegija,
Pa je Mari vako besidija:
»Jadna Mare, dobro ti si stara!«
A Mara je njemu besidila:
»Moj dragane, majčin koviljane,
Nit sam stara, nit sam vrlo mlada!
Kad je kuga u Saraj'vu bila,
Unda mi je trides' godin bilo,
A od unda trides' i četiri.
Ako mi se bolan ne viruješ,
Upitaj se Liljanke divojke,
Ona mi je za dadilje bila
I od svile košulju donila!«

Od Širokog Brijega (1974.)

48.

Momče jide jabuku,
Ujide se za ruku:
»Jao, jao, ručice,
Divojačka dušice!«
Ivo jaši potokom,
Pod njim đogo poskokom:
»Stan, đogate, živ ti ja,
Dok divojci prsten dam!«

Od Duvna (kraj XIX st.)

49.

Večer kaže: uzet ću te dušo!
A ujutro: kad upitan majke,
Majka veli: kad upitan roda,
A rod veli: kad rodi šenica.
Da Bog da mu ona ne rodila,
Rodila mu s ljuljom i kokuljom,
Izija je s jadom i čemerom!
Ljuljala ga i kukala majka,
Tražila mu lika do Travnika,
Ne našla ga ni do Dubrovnika!
Cura znala, ma nije kazala,
Pelim trava, a koprva šara.

Iz Tihaljine (1973.)

50.

Ovako se biber sije, ovako, ovako!
Nije tako, već ovako, ovako, ovako!
Ovako se biber ženje, ovako, ovako!
Nije tako, već ovako, ovako, ovako!
Ovako se biber veže, ovako, ovako!
Nije tako, već ovako, ovako, ovako!
Ovako se biber nosi, ovako, ovako!
Nije tako, već ovako, ovako, ovako!
Ovako se biber nosi, ovako, ovako!

Nije tako, već ovako, ovako, ovako!
Ovako se biber melje, ovako, ovako!
Nije tako, već ovako, ovako, ovako!

Iz Tihaljine (1973.)

51.

Mi ćemo i moremo, rode moj, rode moj!
Vino piti i rakiju, kume moj, kume moj!
Tri dni piti trizan biti, rode moj, kume moj!

Iz Tihaljine (1972.)

52.

Utrgo cvijet od zemlje,
Dado ga dragoj kraj sebe,
Zakle je nebom i zemljom:
»Tako ti neba i zemlje,
Ljubiš li drugog neg mene?«
»Tako mi neba i zemlje,
Ne ljubim drugog neg tebe!
Osele ne ću ni tebe,
Jer su ti do tri mahane:
Jedna ti, dragi, mahana,
Vrlo si rasta malena;
Druga ti, dragi, mahana,
Vrlo si u pasu tanahan;
Treća ti, dragi, mahana,
Svoga si lica bljeđahan!«
Dragi mi dragoj govori:
»O moja slatka sladijo,
Ako sam rasta malena,
Svomu sam đogi lagahan;
Ako sam u pasu tanahan,
A ja sam roda gospodskog;
Ako sam lica bljeđana,
Zao me dačkal učio,

Kad ne bi tebe vidio,
Ja ne bi izdat umio,
Pa bi me dačkal ružio.
Za to sam lica bljeđana;
Kada bi tebe vidio,
Sve bi mu izdat umio!«

Od Duvna (kraj XIX st.)

53.

Sage se mlada do zemlje,
Ustrgo cvijet od zemlje,
Dado ga dragom od želje,
Zakle ga nebom i zemljom:
»Tako ti neba i zemlje,
Imaš li dražu od mene?«
»Tako ti neba i zemlje,
Imam ji devet i tebe,
Nemam je draže od tebe!«

Od Duvna (kraj XIX st.)

54.

Zaprosio lipi Ivo od Bosne,
Zaprosio čisto zlato u majke,
Tri godine isprošena stajaše.
Poručuje čisto zlato od majke:
»Kurvin sine, lijep Ivo od Bosne,
Što ne vodiš čisto zlato od majke?«
Poručuje lijep Ivo od Bosne:
»Ne ću vodit čisto zlato od majke,
Moja braća već u šetnju ne idu,
Dok im momci bile hate ne vode;
Moja majka već u šetnju ne ide,
Dok joj sluge bile skute ne nose,
Nije za me čisto zlato u majke!«

Od Duvna (kraj XIX st.)

55.

Janja se šeta ispod vinograda,
I ona nosi u marami grožđa,
Za njome idu tri dilbera mlada,
Prvi joj veli: »Marama je moja!«
Drugi joj veli: »Grožđe je moje!«
Treći joj veli: »Janja je moja!«

Od Duvna (kraj XIX st.)

56.

Milo moja, da se milujemo!
Jadno mi j s tobom milovanje,
Kad me tvoja ne miluje majka!
Večer kara, jutrom ogovara,
Zava sidi, pa je podgovara,
Diver sidi pa je odgovara:
»Nemoj, majko, nevistice karat,
Nevista je luda i nevišta!«
»Oj, zaovo, ja te udavala,
Priko mora 'iljadu konaka!
Moj divere, ja te oženila,
Prvom konom, milom sekom mojom!«
»Nevistice, od zlata burmice,
Al si rasla bora gledajući,
Ali moga brata čekajući!«
»Oj divere, moj zlatni prstene,
Nit sam rasla bora gledajući,
Niti tvoga brata čekajući,
Već mi lipo u matere bilo,
Uvečer me vinom umivala,
Ujutro me ružam utirala:
Ustaj srce, izašlo je sunce!«

Iz Tihaljine (1973.)

57.

U mom selu lipe cure nema!
Svi: Ej Senju,[7] ej venju,
maglen genju,
selo malo,
ćakni doli,
ćakni gori, moj!
U mom selu kruta momka nema!
Svi: Ej Senju, ej venju,
maglen genju,
selo moje,
ćakni doli,
ćakni gori, moj!
Samo jedna kod ovaca Mila!
Svi: Ej Senju, ej venju,
maglen genju,
selo moje,
ćakni doli,
ćakni gori, moj!
Samo jedan kod goveda Pere!
Svi: Ej Senju, ej venju,
maglen genju,
selo moje,
ćakni doli,
ćakni gori, moj!

Iz Posušja (1975.)

[7] Senj je zaselak u Posušju u kojem stanuju obitelji prezimenom Crnogorac.

PJESME OD SVATOVA

58.

PROŠNJA

»O jagodo, zavo moja!«
»Što me zoveš, nevo boja?«
»Došli prosci, zavo moja!«
»Što s' don'jeli, nevo moja?«
»Zlatan prsten i jabuku,
U jabuki tri dukata!«
»A odaklem, nevo boja?«
»Cimaljčani, zavo moja!«
»Vratit ću ji, nevo boja!«
»Nemoj, zavo, braća moja!«
»Ne ću, nevo, ni za koga,
Samo je li roda tvoga!«

Od Mostara (1940.)

59.

Fesliđen mi se ljeljija.
Šta mu je, što se ljeljija?
Gospoja mu se udaje,
Drugama cv'jeće pridaje:
»Sve moje druge sestrice,
Fesliđen lipo gojite,
U tri ga kite kitite:
Jednu mi kitu diveru,
Neka ga vole divojke!
Drugu mi kitu zaovi,
Neka je kitna u kolu,
A treću meni na prsa,
Neka mirišem dragome!«

Od Duvna (kraj XIX st.)

KAD DJEVOJKU ZARUČE

60.

Fesliđen nam se lenuje,
U zlato Mare postanu,
Što mu je, što se lenuje?
Sad mu se Mare udaje,
Fesliđen drugam pridaje,
Mara mu drugam govori:
»O moje druge sestrice,
Fesliđen cviće gojite,
Uvečer kasno unesite,
Ujutro rano zalijte;
Ako vam cviće procvate,
I meni kitu pošalj'te!«

Od Duvna (kraj XIX. st.)

61.

Spružila se zlatna žica, od vedra neba,
To ne bila zlatna žica, od vedra neba,
Već to bila dobra sreća, od mila Boga.
Savila se mladu momku oko fesića,
Od fesića mladoj curi oko šlajera!

Od Mostara (1940.)

SPREMANJE PO DJEVOJKU

62.

Vrani se konji vodaju,
Dugu se putu nadaju,
Nogama zemlju kopaju,
Biserli uzde trgaju,
Šimširli sedla lamaju,
Po lipu Anu gospoju.
Ana mi sjedi, ter plače,
Tiši je mlada nevista:

»Ne plači, Ano, divojko,
I ja sam mlada plakala,
Ama se nisam kajala;
Kad su se trišnje zobale,
Onda me mladu prosili;
Kad su se trešnje zobale,
Onda me mladu vodili,
Ne plači, Ano divojko!«

Od Duvna (kraj XIX. st.)

63.

Vrani se konji igraju,
Mladi se momci spremaju,
Po mladu Cmilju djevojku,
Cmilja je majci plakala:
»Ne daj me majko daleko,
Osta mi cv'jeće nejako,
Ko će ga majko zaljevat?«
»Ja ću ga kćeri zaljevat,
Ujutro s rosom s prozora,
U podne s hladnom vodicom,
Uvečer s groznim suzama,
Cmilja se moja udala!«[1]

Od Mostara (1940.)

64.

Šta je ono kroz goru zelenu?
Il' su lovci ili su trgovci,
Il' su vuci, ili su hajduci?
Nit' su lovci, niti su trgovci,
Nit' su vuci, niti su hajduci,
Već su ono gospoda svatovi,
Da pohode naše b'jele dvore;
Dobro došli kićeni svatovi!
Jeste li se mladi umorili

[1] Ista pjesma sačuvala se do naših dana u okolici Širokog Brijega u ikavskom izgovoru.

I bijelo lice uznojili?
De sjednite, pa se odmorite,
I bijelo lice posušite!

Od Mostara (1940.)

65.

Gorom ode kićeni svatovi,
Gorica im s lista progovara:
»Kud idete kićeni svatovi,
Kud idete, kud konje morite?!
Umrla je prošena djevojka,
Na umoru majci govorila:
Lijepo, majko, svate darivajte,
Sve svatove u gornje bojeve,
Moga dragog u moju odaju,
Neka vidi gđe sam bolovala!
L'jepo, majko, svate darivajte,
Svakom svatu po boščaluk dajte,
Mome dragom devet boščaluka,
I desetu svilaču košulju,
Neka nosi, neka se ponosi,
Neka znade, da me ne imade!«

Od Mostara (1940.)

66.

Od mora pošli svatovi,
Da vode curu Duvanjku;
Cura je majci plakala:
»Osta mi cviće nejako,
Često ga majko zalivaj,
Uvečer groznim suzama,
Ujutru rosa zaliva.
Moji su puti daleki,
Ne ćeš me više viditi.«
Putom se ništa ne vidi,
Već jedna zvizda Danica,
Pod njom je vrilo studeno,
I to je vrilo divojka.

Ko se te vode napije,
Više ga draga ne viđa,
Njena ga majka ugleda,
Pa ćerku sebi doziva:
»Eno ti, ćeri, dragoga!
Ako ga draga ugleda,
Od mila suze proliva
I zove sebi dragana.«

Od Duvna (kraj XIX. st.)

POLAZAK SVATOVA OD DJEVOJČINE KUĆE

67.

Sunce široko oće da zađe,
Naša seja na polazak oće da pođe,
Ustavlja je mila majka da još ne iđe,
Ne ću bome, mila majko, iću da šta ću,
U dragog mi kažu ljepše, nego u tebe!

Od Mostara (1940.)

KAD DJEVOJKU POVEDU

68.

Osula se biser grana od jorgovana,
A i naša lipa Mara od svoje majke.
Vrati se natrag, lipa Maro,
Majka te zove,
Majka tebe, Maro zove,
Fesić ti daje!
»Bijaše me prije zvati,
Fesić mi dati!«

Prijepjev:
Lipu Maru izvedoše,
Svi je redom izljubiše,

Samo svirač ne će,
Već on kolom kreće.

Od Mostara (1940.)

69.

Divere, zlatan prstene,
Čudan ti cvijet dadosmo!
Ako ti cvijet uvene,
Divere, to je do tebe!
Ako ti cvijet procvate,
Divere, tvoja pohvala!

Od Duvna (kraj XIX. st.)

70.

Došlo doba da se rastajemo,
Rastajemo, a ne sastajemo.
Naša sejo, je l' ti žao majke?
»Je mi žavo i srce mi znade,
Ali puste vajde ne imade!«
Naša sejo, je l' ti žao društva?
»Jes mi žavo i srce mi znade,
Ali puste vajde ne imade!«

Od Mostara (1940.)

71.

Zbogom pođte kićeni svatovi,
Dobra sreća s vama polazila!
Zbogom pođi naša mila sejo,
Dobra sreća s tobom polazila,
A nesreća s puta zalazila,
Dušmani ti pod nogama bili,
Prijatelji pred te izlazili!
Đeverovi čuvajte nam seku,
Seka nije vašem putu višta,
Nije seka konjmam kiridžija,
Već je seka ovcam čobanica!

Od Mostara (1940.)

DOLAZAK SVATOVA K MLADOŽENJINOJ KUĆI

72.

Dobro došli kićeni svatovi!
Vodite li kićenu divojku,
Našeg Ive plemenito zlato?
Stante, svati, snaha će vam dati:
Starom svatu boščaluk od zlata,
A diveru od zlata jačermu,
Na kojoj su troje toke zlatne,
Sve su troje od suhoga zlata;
Đuvegiji svoje lice bilo.

Od Mostara (1940.)

73.

Savila se zlatna žica, iz vedra neba.
To ne bila zlatna žica iz vedra neba,
Već to bila lipa Mara od dobra roda,
Savila se svekru babi u bila nidra!

Od Duvna (svršetak XIX. st.)

74.

Domaćine, svitlo perje,
Tebe kažu od odžaka,
Od odžaka od bogata,
U nidrim ti zlatna kesa,
I u kesi dva dukata,
Jedan meni, drugi tebi!
Žao ti je dukat dati,
A zolota je sramota![2]

Od Duvna (svršetak XIX. st.)

[2] Po zapisivaču Rubiću, ova pjesma se pripjeva svim svatovima redom, počevši od domaćina u svatovima; svaki svat poslije toga dariva mladu novcem.

POHOĐANI[3]

75.

Dobro došli novi prijatelji,
Jeste li se mladi pomorili?
Dobra sreća s vama dolazila,
A nesreća s puta zalazila,
Dušmani vam pod nogama bili!
Mi smo mladi do vas dohodili,
De sjednite i otpočinite
I s našim se društvom veselite!

Od Mostara (1940.)

76.

Hvaljen Isus! kućni domaćine,
Je li nama prosto zapjevati
I okolo društvo pripivati?
Domaćine od ove družine
Daruj nama kolo djevojačko,
Naše se je kolo umorilo
I bijelo lice uznojilo!
Hvala ruci, brate na jabuci,
Buljubaša, ti diko svatovska,
Daruj nama kolo djevojačko,
Naše se je kolo umorilo
I bijelo lice uznojilo!
Barjaktaru, ti diko svatovska,
Daruj naam kolo divojačko, itd.[4]

Od Mostara (1940.)

[3] U nekim krajevima, kojima je namjenjena ova zbirka narodnih pjesama, postoji običaj da rodbina mlade ide k njoj u pohode tjedan dana nakon svatova, i nazivaju se pohođani. Ti pohođani sa sobom nose jela i pića, obično pečena ovna i slično.

[4] Većina uvrštenih pjesama, kao i mnoge druge još ne zabilježene, pjevale su se i pripijevale pri plesanju kola, a i izvan kola, u ženidbeno-udadbenim prigodama.

RJEČNIK MANJE POZNATIH RIJEČI

aferin, aferim (uzvik) bravo, odlično!
ajduk, v. hajduk.
akrap, akrep (ar.) škorpion, štipavac.
alat (perz. — tur.) konj crvenkaste ili riđaste dlake.
aman (ar.) pobogu, zaboga.
arambaša, v. harambaša.
aramija, v. haramija.
at (tur.) konj plemenite pasmine.
atlija (tur.) konjanik.
avaz (perz.) glas.

bajraktar (tur. — perz.) onaj koji nosi zastavu.
banda (tal.) vojna glazba.
barjaktar, v. bajraktar.
baša (tur.) poglavar, prvak, starješina.
bedevija (ar.) kobila arapske pasmine.
beg (tur.) plemić, plemićka titula.
benđiluk (perz. — tur.) opojna trava koje se sjeme stavlja u piće radi omamljivanja i uspavljivanja.
biber (ind.) papar.
boščaluk (perz. — tur.) dar od odjevnih predmeta.
bre (tur.) ta!, uzvik negodovanja i pooštravanja govora.
breša (tal.) puška napravljena u talijanskom gradu Brescii.
bujruntija (tur.) naredba.
bukagije (tur.) okov na nogama zatvorenika u tamnici.
bula (tur.) 1. muslimanska vjeroučiteljica; 2. žena muslimanka.
buljubaša, v. buljukbaša.
buljukbaša (tur.) zapovjednik jednog buljuka, odjela vojske.
burma, burmica (tur.) vitica, vjenčani prsten.
buruntija, v. bujruntija.

cekin (tal.) dukat.
crnosapac, veliki nož koji se nosi za pojasom.

čador, šator (perz.) šator.
čakšire (tur.) muške hlače istočnjačkog kroja.
čanta, čantra (tur.) kožna torba, tašna.
čelinka, čelenka (tur.) perjanica napravljena od zlata ili srebra: nosila se kao znak odlikovanja za hrabrost.
četobaša, četo-baša (slav. — tur.) predvodnik čete.
čoban, čobanica, čobanin (perz.) pastir, pastirica.
čofa, v. čoha.
čoha, čoja (perz.) sukno bolje kvalitete.
čutura (tur.) ploska, ovalan sud za vodu ili drugo piće.

ćemer (perz.) prošiveni kožni ili platneni uski pojas u kojem se nosi novac i druge dragocjenosti.
ćorda (perz.) sablja.

dačkal, učitelj.
dadilja (perz.) žena koja se brine o djeci i odgaja ih.
daidža, dajidža (tur.) ujak, majčin brat.
defter, v. tefter.
delija (tur.) junak.
dilber (perz.) drugar, momak, miljenik, miljenica.
diljka, naziv za dugu pušku.
din (perz.) vjera, vjerozakon.
divit (ar.) crnilo za pisanje, kutija s crnilom za pisanje.
dizdar (perz.) zapovjednik tvrđave.
dolama (tur.) vrst starinske odjeće (ženske i muške) koja se nosila na gornjem dijelu tijela.
dorat ili doro (tur.) konj zatvorene crvene ili crvenosmeđe dlake.
dukat, zlatni novac, zlatnik.
durbin (perz.) dvogled, dalekozor.
dušek (tur.) vunena postelja.
džeferdar, džeferdan, džehverdar, džehverdan, dževerdan (perz.) puške ukrašene sedefom i dragim kamenjem.

đečerma (tur.) vrst prsluka.
đogo, hipok. od đogat (tur.) konj bijelac.
đuvegija, đuveglija (tur.) mladoženja.

eglen (tur.) razgovor.
eglenisati, razgovarati.

fes, fesić (ar.) stožasta kapa bez oboda koju su nekad nosili samo muslimani.
fesliđen (grč.) bosiljak.
findžan, fildžan (prez.) šalica za kavu.

hadžija (ar. hodočasnik.
hajduk, ajduk (ar.) odmetnik od vlasti, drumski razbojnik, čovjek koji je spreman na sve.
halat, v. alat.
haman, v. aman.
haramija (ar.) razbojnik, hajduk, odmetnik, vojnik.
hartija (grč.) papir.
hat, v. at.
hatlija, v. atlija.
havaz, v. avaz.
hljeb, oblik kruha, i to okruglog, pečenog na ognjištu.
hodaja, v. odaja.
hodža (perz.) muslimanski vjeroučitelj.
hodžak, v. odžak.

iglendisati, v. eglendisati.
izdat, učit.
jall! jalah! (uzvik) O Bože! Bože pomozi!
jamlje, uzimlje.
jazuk, (tur.) šteta.
ječerma, v. đečerma.
janjičar (tur. — jeni-čeri, nova četa) poznati rod turske vojske osnovan 1328, a ukinut 1826.
jogunica (tur.) svojeglav, udarljiv, obijestan.

kada, v. kaduna.
kadifa (tur.) svilena baršunasta tkanina.
kaduna, kada, kade (tur.) gospođa, ugledna žena.
kalem (grč.) olovka, pero od trstike.
kalpak (tur.) vrst kape.
kiridžija (ar. — tur.) onaj koji za plaću prevozi ili na konjima pregoni neku robu.
kona, konšinica, komšinica (tur.) susjetka.
kova, kofa (tur.) sud za zahvatanje i nošenje vode.
kupovan, onaj koji je prodan i kupljen.
kurtalisati (tur.) spasiti se, izbaviti se.

mahana, mana (perz.) nedostatak.
mahrama (ar.) ručnik, ubrus.
marama, v. mahrama.
mehana, v. mejana.
mehlem (grč.) mast koja služi kao lijek za rane
mejana, mejhana, mehana (perz.) krčma.
melem, v. mehlem.
mermer (grč.) mramor.
mesliđan v. fesliđan.
Misir (žid.) Egipat.
misirski (žid.) egipatski.

odaja (tur.) soba.
odžak (tur.) dimnjak, kuća, dom.
oka (ar.) stara mjera za težinu.
ordija (tur.) vojska.
orman (tur.) šuma.
otar, oltar, žrtvenik.

paša (tur.) titula visokih dostojanstvenika; uvijek se piše iza imena.
pašaluk (tur.) područje kojim upravlja jedan paša.
pelica, nož.
pendžer (tur.) prozor.
poturica, naziv za onoga koji je prešao na islam, poturčio se.
princip (lat.) prvak.
providur (tal.) naslov poglavara zemlje u doba mletačke uprave nad Dalmacijom
ramazan (ar.) ime devetog muslimanskog vjerskog mjeseca: to je mjesec posta.
ruman, v. orman.
rušpija (mlet.) mletački dukat.
ruvo, ruho.

sahat (ar.) sat, ura.
samac, jedinak, neoženjen.
samar (grč.) oruđe — pomagalo napravljeno od drveta, sukna i slame, stavlja se na konje i služi za prijenos tereta. U nedostatku sedla služi i za jahanje.
serdar (perz.) zapovjednik vojske.
sedžada, serdžada, srdžada (ar.) prostirač, sag na kojem muslimani klanjaju.
serdžada, v. sedžada.
sindžir (perz.) lanac.
sohbet (ar.) razgovor, sijelo, sastanak.
sovet, sobet, v. sohbet.
soparno, posno.
spahija (perz.) posjednik timara koji je dužan u slučaju rata u vojsci služiti kao konjanik.
srdžada, v. serdžada.

šara, naziv za dugu pušku.
šarpelja, šalica.
šemluk, v. šenluk.
šenluk (perz.) veselje, slavlje uz pucanje iz pušaka.
šešana (perz.) vrst duge puške.
šetka, lisica.
šimšir (perz.) vrst biljke (Buxus somperviviens L.).

šimširli-sedlo, sedlo od šimšira, najpovoljnijeg drveta za gradnju sedlâ.
štiti, čitati.
taban (tur.) 1. donja strana stopala; 2. stopa kao mjera za duljinu; 3. željezni dio puške između cijevi i kundaka.
testir (perz.) dopuštenje.
toke (tur.) metalne pločice koje služe za ukras i zaštitu, kao oklop u borbi.

ujati, pozajmiti.

vajme, jao.
vatiti, uhvatiti.
venedik, mala puška napravljena u Veneciji.
vezir (ar.) najviši hijerarhijski položaj u Turskom carstvu.
vrceder, vrcom, ravno.
vrciti, pasti.
zava, sestra od muža.
zolota (slav.) stari turski novac od trideset para.

S A D R Ž A J:

PREDGOVOR 5

PJESME OD JUNAKA 11
Povijesni prikaz o Mijatu Tomiću . . . 13
Mijat Tomić i Mujo Baledžija 22
Mijat Tomić i paša od Budima 25
Mijat Tomić u Lipet-planini 28
Mijat Tomić i vezir od Bosne (I) . . . 34
Mijat Tomić i vezir od Bosne (II) . . . 42
Mijat Tomić oslobađa Malog Marijana iz zatvora u Livnu 47
Mijat Tomić i Atlagići iz Livna . . . 51
Tomić Mihovile i paša Livanjski . . . 60
Smrt Mijata Tomića 63

PJESME OD ISTINE 71
Samostan ramski i Stojan Janković . . . 73
Pogibija braće Loza i Mate Sušca u Rosuljama 1919. 88
Pogibija braće Lozića (pjesma) 95

BALADE 101
Tri divojke-ropkinje 103

ROMANCE 111

PJESME OD SVATOVA 129
Prošnja 131
Kad djevojku zaruče 132
Spremanje po djevojku 132
Polazak svatova od djevojčine kuće . . . 135
Kad djevojku povedu 135
Dolazak svatova k mladoženjinoj kući . . 137
Pohođani 138
Rječnik manje poznatih riječi 139